

Újpesti

2010. június XVII. évfolyam 2. sz.

Helytörténeti Értesítő

„Elhull a virág, eliramlik az élet.” És addig mit tegyünk, kedves Petőfi? Fájdalmunkat mivel űzzük?

Használjunk tán fejdaganat ellen szuroksipkát? Vagy borogatmányt, szappanfurdót, azaz tapaszt, melegítő ruhát, kását, vagy szappanyos vizet a nyavalyaenyhítésre? Vagy válasszunk mást? A magyar nyelv 1862-es szótára (Czuczor Gergely és Fogarasi János munkája) alapján keresünk valami gyógyport, gyógyitalt, orvositalt, orvosport, orvosszert, nyeletet, rágszert (nem rögvést és egyben lenyelni!)?

A testi bajokra 1862-ben is volt gyógyszer: vagy egyszerű házi-orvosság, „mely a ház körül találtatik”, vagy „mes-

terségesen készített, külföldi, drága, gyógyszerári szer”. Gyomor-, köszvény- és hajtólabdacs, méhbalzsam, mellszörp, szemkorom, szempor és szemszer, emészszer (emésztéshétség ellen), előzőszer (megelőzésre), érlelőír (sebekre) és féregpor is. De vigyázat: kerülni javallták az álszert, a színgyógyszert, mely csak „ideiglen” takarja vagy nyomja el a betegséget. Emiatt is szóltak külön a gyógyművésről, a gyógyítást tökélyel űző orvossról, aki gyógyíratra (gyógyrendelvényre) fölírja a hatásos porokat, nyeleteket. Már közülük azt, amelyik ismerhető, és így bárki használhatja. Azaz amelyik nem hét pecsét alatt őrzött titokszer. Igaz, azt legálább feltalálták. □ Sipos Balázs

A közelmúlt hírei az újpesti gyógyszerkutatóról

„A Gyógyszerkutató Intézet megkapta a Magyar Szabadalmi Hivatal idén alapított elismerő díját. A magyar Millennium évében a Magyar Szabadalmi Hivatal díjat alapított. [...] A díj célja az, hogy nyilvános elismerést nyújtson a szellemi tulajdon védelmében kifejtett erőfeszítésekért és a területen elért eredményekért. A díj kitüntettjei oklevelet és a Pataki Mátyás és Weichinger Miklós ötvösművészek által üvegből és acélból készített emléktárgyat kapják. [...]”

2000. szeptember 12-én dr. Bendzsel Miklós, a Magyar Szabadalmi Hivatal elnöke a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében adta át az elismerést a Gyógyszerkutató Intézet kollektívájának. A megalapításának 50. évfordulóját ünneplő Gyógyszerkutató Intézet az elmúlt ötven évben 735 magyar szabadalmi bejelentést nyújtott be. Az 1984 és 2000 között bejelentett 145 magyar találmány alapján az Intézet maga vagy a találmányt hasznosító vállalatok 2155 külföldi bejelentést nyújtottak be a világ jelentősebb országaiban. Ennek a szellemi erőnek az elismerését jelezte az a két Jedlik Ányos-díj is, amelyet az Intézet kutatói kaptak. A díjat 1998-ban dr. Andrási Ferenc, az Intézet Farmakológiai Osztályának vezetője kapta, akinek 32 szabadalma magyar és külföldi gyógyszerek sokaságában testesül meg. A díj ez évi kitüntetettjei között van dr. Ambrus Gábor biotechnológiai igazgatóhelyettes, akinek nevéhez 52 szabadalmi bejelentés fűződik.” (Szabadalmi Közlöny és Védjegyértesítő, 2000. november)

„A XX. században a gyomorfekély már népbetegségnek számított, hiszen a lakosság kb. 15%-a szenvedett benne valamikor élete során. [...] Ezért akkoriban világszerte intenzív kutatás indult, hogy hatékonyabb és kevesebb mellékhatással rendelkező gyógyszert találjanak a gyomorfekély kezelésére. Így az újpesti Gyógyszerkutató Intézetben (GYKI) is állatkísérletes modelleket állítottak be, amelyek segítségével új vegyületek gyomorfekély elleni hatását vizsgálják. Farkas Lajos 1968. február 19-én szintetizálta a GYKI-43023 jelzésű molekulát.

Ez igen hatékonynak bizonyult patkányokon és kutyákon, így 1969. július 11-én az intézet szabadalmi bejelentést tett Magyarországon, majd 1970. július 16-án a kutatók előadták eredményeiket a IV. Gasztroenterológiai Világkongresszuson Koppenhágában. (Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2005. augusztus)

„Budapesten, a Gyógyszerkutató Intézetben alakítják ki a magyar fejlesztésű AIDS-tapaszt gyártóüzemét. A Lisiewicz Julianna által kidolgozott eljárás hasznosítása körül felgyorsultak az események: megérkezett az első amerikai befektető, és a tervek szerint a gyártó cég papírjaival New Yorkban is lehet majd kereskedni. A közvélemény által leginkább AIDS-tapaszként ismert DermaVir-tapaszt gyártó üze me Budapestben, a Gyógyszerkutató Intézet területén lesz. Az építési átalakítások már javában folynak.

Az AIDS-tapaszt HIV/AIDS betegek kezelésére kifejlesztett DNS alapú immunterápiás szer, működése során helyreállítja a szervezet immunreakcióját, és csökkenti a fertőzött páciensben a vírusok számát. A gyártó Genetic Immunity Kft. több mint egymilliárd forintos beruházással létesíti az üzemét. Az összeg csak a technológia költsége – nyilatkozta a cég ügyvezetője, Lisiewicz Zsolt. Az ügyvezető elmondta, hogy reményeik szerint ugyanezzel a módszerrel, de más DNS-t dekódolva alkalmazható lesz a terápia más betegségekre is, például a Hepatitis C-re és a kullancs által okozott Lyme-kórra.” (Index, 2008. február 4.)

„A TriHolding a budapesti IV. kerület, Berlini út 47-49. szám alatt található Gyógyszerkutató Intézetet (GYKI) 10% előleggel, tulajdonjog fenntartással vásárolta meg. A 35 ezer négyzetméteres újpesti ingatlan a Teva gyógyszercég magyarországi központjának telephelye volt korábban, a vállalat jelenleg is kutatási célra használja az Intézetet. [...] A TriHolding koncepciói között nem szerepel lakóingatlan-fejlesztés, elsősorban kutatási célú tudományos központ létrehozását tűzte ki célul a vállalat, amely iránt igen élénk az érdeklődés.” (Ingatlanhírek, 2008. március 3.) (Összeállította: Szöllősy Marianne)

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
HIRMANN LÁSZLÓ
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:

IVÁNYINÉ KONRÁD GIZELLA
KÖRÖS ANIKÓ
KRIZSÁN SÁNDOR
DR. SALLAI JÁNOS
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:

HIRMANN LÁSZLÓ *tanár*
IVÁNYI JÁNOS *okleveles építőmérnök*
KARINTHY FERENC *író*
DR. KRISKA GYÖRGY *egyetemi
adjunktus (ELTE)*
KRIZSÁN SÁNDOR *gyűjteménykezelő*
LASZIP GÁBOR *informatikus*
LŐRINCZ RÓBERT *könyvtáros*
ROJKÓ ANNAMÁRIA *újságíró,
szerkesztő*
DR. SIMAY ANTAL *nyugalmazott
vegyésszármazott*
SIPOS BALÁZS *történész*
SZÖLLŐSY MARIANNE *helytörténeti-
gyűjtemény-vezető*

Kiadja:

Újpest Önkormányzata
Laptevő: BANGA FERENC

Műszaki szerkesztő:

GELLÉRT KATALIN

Nyomdai kivitelezés:

NAGY ÉS TÁRSA

Felelős vezető: SZÜCS ERNŐ

Újpesti

2010. március XVII. évfolyam 1. sz.

Helytörténeti Értesítő

A Gyógyszerkutató Intézet épülete (részlet)

1	SIPOS BALÁZS „Elbull a virág...”
Múltidéző	
2	A közelmúlt hírei az újpesti gyógyszerkutatóról
Összeállította SZÖLLŐSY MARIANNE
Tanulmány	
4	DR. SIMAY ANTAL A Gyógyszerkutató Intézet
(1950-2008) rövid története
Közlemények	
8	LŐRINCZ RÓBERT A Pest megyei Gazdasági Fiókegyesület
káposztásmegyeri mintagazdasága 1843-1848
11	IVÁNYI JÁNOS Dokumentumok az újpesti Egek Királynéja
főplébánia-templom építéséről, 2. rész: Toronyépítés
és harangok
15	KRIZSÁN SÁNDOR Újpest iparvágányai és a lóvasúti
áruszállítás az 1890-es évek végéig, 1. rész
17	LASZIP GÁBOR A genfi Bajnokok Tornája, 1. rész
20	ROJKÓ ANNAMÁRIA Epizódok Aschner Lipót életéből,
9. rész: A hazatérés
23	KARINTHY FERENC Ferencvárosi szív (részlet)
25	DR. KRISKA GYÖRGY Fordulat lápuügyben
Híres újpestiek	
26	HIRMANN LÁSZLÓ Kriszt Lajos
Interjú	
29	SZÖLLŐSY MARIANNE A Brunovszky Nagyvendéglő
„örököse”
32	Helytörténeti hírek

A Gyógyszerkutató Intézet (1950-2008) rövid története

A Chinoinnal szemben, a Szabadságharcosok útja (később: Berlini utca) túloldalán, az Újpesti Erőmű tözsomszédságában működött közel hatvan évig a hazai kutatás-fejlesztés egyik meghatározó intézménye, a Gyógyszerkutató Intézet.

Az Intézet előtörténete az 1940-es évek végére nyúlik vissza, amikor az ország és benne a két világháború között méltán nemzetközi hírnevűvé vált magyar gyógyszeripar is kilábalóban volt a II. világháború hatalmas pusztításai okozta sokkból; amikor a leereszkedő „vasfüggöny” gyakorlatilag megszüntette a gyógyszerimportot is, ami egyebek között komoly ellátási gondokat okozott az akkoriban bevezetett, esetenként életmentő gyógyszerekben is. Tekintettel a gazdaság és azon belül a gyógyszeripar korabeli centralizáltságára, logikus döntés volt egy olyan intézmény létrehozása, amely a háború utáni szűkös kapacitásokat összefogva, képes legyen új technológiákkal és termékekkel ellátni az egész, akkor állami tulajdonban lévő gyógyszeripart. Ezzel a céllal jött létre 1950. január 1-jével a Gyógyszeripari Kutató Intézet.

Feladatait a következőkben határozták meg:

- ismert gyógyszerek előállítására dolgozzon ki új, szabadalomképes eljárásokat;
- legyen segítségére a hazai gyógyszer-gyáraknak gyártási eljárásaik fejlesztésében;

A Gyógyszerkutató Intézet épületei

– folytatva a magyar gyógyszerkutatás hagyományait, alkosson új eredeti gyógyszereket.

Az Intézet, melynek 44 alapító munkatársát nagyrészt az iparág kutatóiból toborozták, kezdetben egy Rottenbiller utcai bérházban működött. 1952-ben hozzácsatolták az 1949-ben biokémiai kutatásokra létrejött Központi Biokémiai Ipari Kutató Laboratóriumot (KÖBIKULA). 1951-ben épült fel a jelenlegi, újpesti telephelyen az első épület, a szintetikus kísérleti üzem.

Az első sikerek a természetes antibiotikumok és szintetikus kemoterapeutikumok gyártási eljárásainak területén jelentkeztek, szoros együttműködésben a gyártásokat megvalósító gyárakkal. Az olyan generikus termékek, mint a Tebaminál, Superseptyl, Sulfaguanidin, Tetran, Streptomycin és B12 vitamin (Chinoin), Chlorocid (EGYT/Egis), Izonid (KGY/Richter), Penicillin V és G (Biogal), a maguk idejében fontos életmentő gyógyszerek voltak a magyar piacon, jelentősen hozzájárultak a „morbus hungaricus”, a tuberkulózis és számos más bakteriális fertőzés leküzdéséhez.

Ebben az időszakban, 1957-ben került forgalomba az első, eredeti intézeti kutatási koncepció alapján felfedezett originális hatóanyagot tartalmazó gyógyszer, a rákellenes Degranol (Chinoin) citosztatikum is. Bevezetése elképesztően rövid idő – az ötlettől a bevezetésig két és fél év – alatt történt, ami a kutatási-fejlesztési-gyártási tevékenységek imponáló koordináltságáról árulkodik.

Az újpesti telephely jelentős kiépülése a hatvanas évek elejére esik: 1962-ben a mikrobiológiai kutató részleg és fermentációs kísérleti üzem, valamint a farmakológiai és más preklinikai vizsgálatokat szolgáló állatház került átadásra, 1964 végén pedig a kémiai, biokémiai, farmakológiai és toxikológiai laboratóriumokat magába foglaló főépület, az

igazgatási épület, a könyvtár, valamint az ebédlő. Így végre egy telephelyen működhetett az addig négy helyen szétszórótt intézet, melynek neve 1964. július 1-jétől Gyógyszerkutató Intézet (GYKI) lett.

A hatvanas években tovább bővült a cukor-alapú eredeti citosztatikumok köre: Myelobromol, Mannogranol (Chinoin) és két originális központi idegrendszeri hatóanyag is forgalomba került: Frenolon, Trioxazin (EGYT/Egis). Az időszak kiemelkedő tudományos sikerét eredményezte az Intézet által kezdeményezett humán ACTH program kitűnő megvalósítása. Folytatódott a generikus antibiotikumok és kemoterápiás hatóanyagok: Rigenicid, Klion (KGY/Richter), Sumetrolim (EGYT/Egis), Potesept (Alkaloida), Cycloserin (Chinoin), Nisztatin, Neomicin (Biogal), valamint a központi idegrendszerre ható generikus gyógyszerek: Hibernál, Thilatazin, Pipolphen, Andaxin (EGYT/Egis), Noxyron (KGY/Richter), Sertan (Chinoin) gyártási eljárásainak kidolgozása. Az Intézetnek meghatározó szerepe volt abban, hogy a korábban megkezdett, mikrobiológiai és szintetikus szteroid kutatások alapján számos jelentős hatóanyag illetve alapanyag gyártási eljárása valósult meg a KGY/Richterben (pl. Androsztadiéndion, Prednizolon, Nerobol). Intézeti eljárások alapján kezdődött meg a KGY/Richterben – a világon másodikként – a szülészetben használt Oxytocin gyártása is.

Az 1968-ban bevezetett „Új gazdasági mechanizmus” a Gyógyszerkutató Intézet működésében is jelentős változást hozott. Az addigi központi állami finanszírozást önálló vállalati gazdálkodás váltotta fel – továbbra is állami tulajdonú vállalatként.

Az intézetben kidolgozott eljárásokra alapozva indult be a Gentamicin C komplex (Chinoin), a Tobramicin (Biogal), a Norgesztrel (KGY/Richter) és a Tamoxifene (EGYT/Egis) gyártása. Az eredeti hatóanyagot tartalmazó készítmények sora is tovább bővült a cukor-alapú citosztatikumok, a Zitostop (EGYT/Egis) és a Lycurim (KGY/Richter), a béta-blokkoló Tobanum (KGY/Richter), a szorongásoldó hatású Grandaxin (EGYT/Egis) és a Tisasen (Alkaloida) laxativum forgalomba hozatalával. 1976-ban adták át az új farmakológiai és toxikológiai épületet, mely a

kémiai és biokémiai részlegekben is jelentős kapacitásbővülést tett lehetővé. 1980-ban készült el az Intézet dunakeszi telepe, elsősorban preklinikai vizsgálatok céljára.

Összességében a 70-es évek második felére világszínvonalú kutatási kapacitás alakult ki a Gyógyszerkutató Intézetben, mely az új gyógyszerhatóanyagok kutatásának (kémia, analitika, biokémia, farmakológia) és preklinikai fejlesztésének (gyógyszertechnológia, kísérleti üzemi hatóanyag-gyártás, farmakokinetika és metabolizmus, toxikológia) valamilyen részlegével rendelkezett, valamint kitűnő kutatógárda és gyakorlott segédszemélyzet állt rendelkezésre. Évente több mint ezer vegyület előállítása és hatástani vizsgálata alapján számos gyógyszerjelölt került preklinikai és klinikai fejlesztésre.

Külföldön is felfigyeltek az Intézet egyes kutatási eredményeire. Ilyen volt például:

- az 1968-ban felfedezett, új hatásmódú gyomorfekély-gátló, a GYKI-43023, mint „lead”-vegyület alapján kezdődött el az ún. proton-pumpa gátlók kutatása a svédországi Astra gyógyszergyárban, ami a világ egyik legnagyobb forgalmú gyógyszere, az Omeprazol (Losec) felfedezéséhez vezetett;

- a hatásmechanizmus-alapú tervezés révén 1974-ben felfedezett GYKI-14166, az első kis-molekulasúlyú specifikus trombin-inhibitor (véralvadás-gátló) mintegy két évtizeden át a kovalens trombin-inhibitorok kutatásának nemzetközi vezér-vegyületévé vált;

- jelentős nemzetközi visszhangot váltott ki a sertés hipofízis béta-endorfinjának első izolálása 1976-ban és az első, szisztémás fájdalomcsillapító hatású enkefalin analóg, a GYKI-14238 felfedezése 1977-ben.

Az Intézet történetében a következő mérföldkő 1982, amikor a Gyógyszerkutató Intézet – több más iparági intézményhez hasonlóan – az iparág, nevezetesen az Alkaloida, a Biogal, a Chinoin, az EGYT/Egis, a Reanal és a KGY/Richter közös vállalatává alakult. Költségvetésének mintegy egyharmadát állami források (szerződések), kétharmadát a tulajdonos vállalatokkal kötött kutatási szerződések biztosították. Az évtized legnagyobb gazdasági sikerét a Cimetidin gyártási eljárásának megvalósítása hozta (Histodil, KGY/

Richter). Az eredeti kutatási eredmények közül számos vegyület került humán klinikai fázisba: GYKI-14238 (enkefalin típusú fájdalomcsillapító), GYKI-32594 (migrén-profilaktikum), GYKI-51189 (anxiolitikum)-(girisopam, EGYT/Egis), GYKI-38233 (restacorin, Biogal) és GYKI-23107 (Alkaloida) antiarritmikumok, a GYKI-13504 (panomifene, Egis) tumorgátló vegyület.

E fejlesztések szempontjából döntő fontosságú volt, hogy az Intézet az 1980-as évek elejétől kezdve fokozatosan kialakította a GLP-konform gyógyszerbiztonsági vizsgálatok gyakorlatilag teljes körét (általános és reprodukciós toxikológia, mutagenitás, karcinogenitás, hisztopatológia). A saját felfedezésű gyógyszerjelöltek fejlesztésén túlmenően a magyar gyógyszergyárakban felfedezett hatóanyagokon is végzett biztonsági vizsgálatokat az Intézet. Így pl. az 1980-as évek végén a dunakeszi telepen zajlott az Ipriflavon (Osteochin, Chinoin) kétéves karcinogenitási vizsgálata. Ebben az időszakban került átadásra az elsősorban rágcsáló toxikológiai vizsgálatok elvégzésére szolgáló új épület. A GLP-konform vizsgálati körülmények és dokumentáltság teljes körű kialakítása a preklinikai és biztonsági vizsgálatok teljes területén magában foglalta a farmakokinetikai és metabolizmus-vizsgálatokat, valamint a biztonsági farmakológiát is. Ez a folyamat a 90-es évek első felére vált teljessé.

Az időszak jelentős tudományos eredményei közül kiemelendő a GYKI-14766 specifikus trombin-inhibitor (a GYKI-14166 stabil analógja), valamint a GYKI-52466, az első nem-kompetitív AMPA-antagonista vegyület felfedezése. Az utóbbi máig a neurodegenerációs kórképekben döntő szerepet játszó ún. glutamaterg idegvezetés kutatásának nemzetközi „gold standard”-je és számos gyógyszergyár glutamaterg kutatásának lead-vegyülete.

1988-tól nyílt lehetőség külföldi partnerekkel történő szerződéses kutatási kapcsolat, lényegében „szerződéses kutatási szervezet” (CRO)-szerű működés kialakítására. Az intenzív nemzetközi szerződéses kapcsolatépítés eredményeként a 90-es évek első felében néhány nagy külföldi gyógyszergyárral jelentős kutatási kapcsolatok alakultak ki. Az

E. Lilly & Co.-val (USA) kötött licensz-szerződések keretében folytatódott a specifikus trombin gátló GYKI-14766 (efegatran) mint antikoaguláns, valamint a nem-kompetitív AMPA-antagonista 2,3-benzodiazepin származék, a GYKI-53773 (talampanel, a GYKI-52466 utódvegyülete), mint antiepileptikum és neuroprotektivum fejlesztése. A Schering AG-val (Németország) ez utóbbi hatástani területen új vegyületek kutatására irányuló szerződéses együttműködés jött létre. Emellett több külföldi céggel alakultak ki különböző preklinikai vizsgálatokra irányuló szerződéses kapcsolatok.

Az export-tevékenység dinamikus fejlődése azonban csak részben tudta ellensúlyozni a tulajdonosokkal kötött kutatási szerződések, megbízások erőteljes csökkenését.

A kutatómunka folytatását ebben az időszakban jelentős részben az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnál (OMFB) folytatott sikeres pályázati tevékenység biztosította. Döntően OMFB támogatással indították el az Intézet kutatói azt a két saját kezdeményezésű kutatási programot is – a Ciklosporin A és a Lovastatin gyártási eljárásának kidolgozását –, ami a Biogalban a 90-es évek legnagyobb gazdasági eredményét hozta. Ezekben az években valósult meg az intézeti kutatási eredményeken alapuló Gemfibrozil (Egis) és Mupirocin (Biogal) gyártási eljárás hasznosítása is. Saját szabadalmak alapján megkezdődött a doxorubicin hatóanyag gyártása, melyből a Biogal hozott forgalomba készítményt Pallagicin néven.

A rendszerváltást követően, a magyar gyógyszeripari vállalatok privatizációja során egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az 1992-ben korlátozott felelősségű társasággá alakult Gyógyszerkutató Intézet nem maradhat fenn tartósan hat különböző tulajdonosú, egymással is versengő vállalat közös kutató-fejlesztő intézményeként. 1996-ban a tulajdonosok pályázatot írtak ki az Intézet eladására. 1998 tavaszán – a Richter kivételével – a tulajdonosok eladták a Gyógyszerkutató Intézet Kft-ben levő üzletrészüket az amerikai Paramount Capital Investments, LLC vezette pénzügyi befektetői konzorciumnak. A tulajdonosváltás azonban távolról sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Az Intézet pénzügyi-gazda-

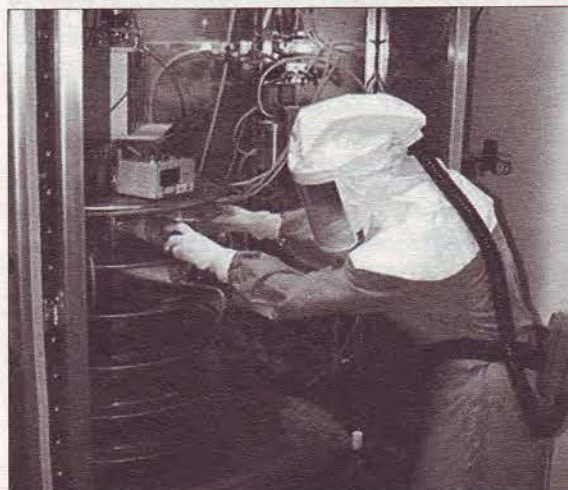
sági helyzete rövid átmeneti javulás után rohamosan romlott, szakmai tevékenysége gyakorlatilag ellehetetlenült, létszáma jelentősen csökkent. Fennállása ötvenedik évében a GYKI fennmaradása is veszélybe került.

A súlyos helyzet alapvető megváltozását eredményezte az 1999 őszén bekövetkezett újabb tulajdonosváltás. Az Intézet tulajdonosa a floridai székhelyű IVAX Corporation, egy multinacionális gyógyszergyártó- és forgalmazó világcég lett. A Gyógyszerkutató Intézet megvásárlása az IVAX Corporation kutatási-fejlesztési kapacitásának növelését, különösen eredeti termékek kifejlesztésére irányuló tevékenységének erősítését célozta. Az új tulajdonos hathatós támogatásával azonnal megkezdődött az Intézet pénzügyi konszolidációja, infrastrukturális felújítása és szakmai tevékenységének újraélesztése. Lendületet kapott több korábbi kutatási eredmény továbbfejlesztése, pl. Talampanel (anti-epileptikum), GYKI-16084 (prosztata-hipertrófia elleni szer), GYKI-66466 (szeptikus sokk elleni szer) és új kutatási és fejlesztési programok indultak be (pl. Etiprednol – lágú kortikoszteroid gyulladásgátló, Estredox – agyba irányított ösztrogén hormonpótló, inhalációs farmakológiai és toxikológiai vizsgálatok). Az intézet rövid idő alatt visszanyerte régi hazai és nemzetközi elismertségét a gyógyszerkutatás-felfedezés, a gyógyszerfejlesztés és magas minőségű kutatás-fejlesztési szolgáltatások területén.

A fellendülés sajnos csak néhány évig tartott. 2005-2006 fordulóján az IVAX Corporation az izraeli székhelyű Teva Pharmaceutical Industries Ltd. tulajdonába került. A tranzakció a világ legnagyobb forgalmú generikus gyógyszergyártó és forgalmazó cégévé tette a Tevát, a döntően az originális kutatás-fejlesztés területén működő Gyógyszerkutató Intézetet azonban igen hátrányosan érintette. A tulajdonosváltást követően az Intézet kutatói-dolgozói létszámát a felére csökkentették, a szakmai működés egyre több problémát vetett fel. 2008 tavaszán a tulajdonos elhárította az Intézet tevékenységének megszüntetését. A dolgozók egy része egy partner-cégnél, a CRO-nál talált alkalmazást, az újpesti ingatlanokat egy ingatlanfejlesztő cég vásárolta meg és ipari parkként igyekszik hasznosítani.

A Gyógyszerkutató Intézet fennállása alatt számos jelentős szakmai sikert ért el. Az Intézet eredeti kutatásai és felfedezései eredményeként 12 eredeti hatóanyagot tartalmazó gyógyszertermék került forgalomba. Több mint 70 generikus gyógyszerhatóanyag és intermediér (jórészt szabadalmazott) gyártási eljárásának kidolgozásában vett részt, melyek közül mintegy 50 ipari alkalmazásra került. Fentiek közül számos gyógyszer ma is forgalomban van. Hosszú időn át a hazai gyártású gyógyszerek mintegy 40%-a az Intézet kutató-fejlesztő munkája alapján jött létre.

A Gyógyszerkutató Intézet a hazai gyárak és kutatóhelyek mellett a világ vezető gyógyszergyáraival, valamint külföldi egyetemi és nemzeti kutatási központokkal (Hoechst, Eli Lilly, Schering AG, Parke Davis, American Home Products, Max Planck Intézet, Karolinska Intézet stb.) is rendszeres és gyümölcsöző szakmai kapcsolatokat tartott fenn. Tudományos teljesítményét impozáns módon illusztrálja több mint 2000 közlemény, több mint 800 szabadalom és közel 350 könyv, könyv-fejezet és egyéb tudományos publikáció, amelyek listája 2000-ben bibliográfia kötetként került kiadásra. Az Intézet kutatóinak kiemelkedő teljesítményeit számos rangos díj (négy Kossuth-díj, négy Állami-díj, két Széchenyi-díj, öt MTA-díj, két Wartha Vince-díj, hat Zemplén Géza-díj, három Issekutz-díj, egy Novicardin-díj, négy Eötvös Loránd-díj, egy Preisich Miklós-díj, két Jedlik Ányos-díj) elnyerése is fémjelzi. □

Laborbelső a Gyógyszerkutatóban

A Pest megyei Gazdasági Fiókegyesület káposztásmegyeri mintagazdasága 1843-1848

Az 1835-ben alakult Magyar Gazdasági Egyesület az agrármozgalom bölcsője, a nagybirtokosok és a „gazdászok” együttműködésének színtere volt. Céljával a mezőgazdaság fejlesztését, a külföldi eredmények megismertetését és átvételét, a gazdák szellemi és anyagi segítését, képzését tűzte ki. A sorra alakuló vidéki fiókegyletek között 1843-ban jött létre a Pest megyei Gazdasági Fiókegyesület. Elnöke az Újpest-alapító Károlyi István lett, aki 1862-ben birtokának istvántelki részét adományozta az anyaegyesület részére, hogy ott mintagazdaságot hozhassanak létre. Kevésbé ismert tény azonban, hogy Károlyi István már majd húsz évvel korábban, 1843-ban egy földterületet kínált fel Káposztásmegyeren az általa vezetett Pest megyei fiókegylet számára, ahol a gróf jelentős anyagi segítsége révén rövid idő alatt virágzó kísérleti telep jött létre.

A Károlyiak szerepvállalása egyébként is kiemelkedő a Magyar Gazdasági Egyesület működésének első évtizedeiben. Ugyan Széchenyi Istváné a kezdeményezés érdeme, de az anyagiak előteremtésének oroszánrészét a három Károlyi testvér (Lajos, György és István) vállalta. Károlyi Lajos ebben az időben az ország egyik leggazdagabb és legjobban gazdálkodó nagybirtokosa, akit elnöknek választottak meg a Gazdasági Egyesület elődjében, az Állattenyésztő Társaságban. Károlyi György, Széchenyi barátja, 1839-től 1849-ig volt az Egyesület elnöke. Bátyjuk, Károlyi István, 2000 forinttal vette ki a részét az országos Egyesület alapításából, és Pest melletti birtokán szintén élen járt a mezőgazdasági reformtörekvések megvalósításában. Nem véletlen tehát, hogy az 1843-ban létrejött Pest megyei Gazdasági Fiókegyesület a főtí grófot egyhangúlag választotta meg elnökének.

A fiókegylet 1843. március 2-i alakuló ülésén az ideiglenes vezetőség megválasztása

után az alapszabályok elfogadása volt a legfőbb napirendi pont. Az itt megfogalmazott célok természetesen egybevágtak az anyaegyesület programjával, közvetlenül Pest megye, közvetve hazánk mező-, kert- és erdőgazdasági érdekeinek előmozdítására vonatkoztak. Tag lehetett az a Pest megyei lakos vagy birtokos, aki egy vagy több öt forintos részvényt jegyzett, vagy aki 100 ezüst forintot alapítványozott. Az 1843. július 31-én tartott közgyűlésen megválasztották az ideiglenes vezetőséget felváltó elnökség tagjait. Elnök Károlyi István gróf, alelnök Ráday Gedeon gróf és Patay József igazgató, a főtí uradalom inspektora, Burg Károly titoknok, az uradalom titkára, Ploetz (Érkövy) Adolf pénztárnok, Hutiray Alajos; az ügyész Eckstein Adolf lett. Az igazgatóság választmányi tagjai: Kosuth Lajos, Brünek József (Károlyi István birtokainak kormányzója), Fényes Elek (később Újpesten élt és hunyt el, a magyar statisztika és honismeret hazai megteremtője), Mednyánszky János gödöllői földbirtokos, (Berta nevű lánya Petőfi múzsa volt) és Mericzay Antal váci kanonok, prépost. Bejelentették a főtí uradalomtól bérelt 60 holdnyi telek szerződésének aláírását is. A gazdasági ismeretek oktatására vasárnapi iskolák létesítését szorgalmazták Pest megyében.

A káposztásmegyeri pusztán bérelt kísérleti telket az egyesület rövidesen körülárkoltatta, körülültette, és kutakat ásott rajta. Főtről nyert magvakból faiskolát telepítettek, beszerezték a kerti eszközöket, és egy felvigyázó szolgát is alkalmaztak. Az első év végén azonban a tagdíjak egy részét nem lehetett beszélni, így a gazdasági kísérletek terveit félretéve a hosszú, háromszög alakú telket, amely rendes felosztásra amúgy sem volt alkalmas, az egyesület kertvállalkozóknak engedte át. A vállalkozók által a kutakért, árkolásért fizetett összeggel gyarapodhatott a pénztár.

1844-ben egy új, 72 négyszögöles káposztásmegyeri telket béreltek az uradalomtól 32 esztendőre a mai Fóti út–Fiumei u.–Reviczky u.–Gárdonyi G. u. által határolt – akkor még – kies pusztán, melyen rövidesen megtörtént a szőlő-, fa-, fűvészeti iskolák, kísérleti mezők és a díszkert kijelölése. Károlyi István gróf elnök mintaerdő ültetvényezésére további területet engedett át ingyenesen. Felmerült a kísérleti telken felépítendő, tanácsteremmel rendelkező épület terve is, mely az egyesület központjaként és a kertész lakhelyéül szolgált volna. Az egyesületi tanácskozásokat is itt, a gyakorlati munkálatok helyszínén kívánták megrendezni. A Pollack Auguszt építőmester által készített tervrajz alapján az épület kivitelezése 1655 ezüst forintba került. Építéséhez a gróf 42 „kockaöl” követ és 40 ezer égetett téglát ajánlott fel, s a munkálatoknál szükséges vonóerőt is ingyen biztosította. Az asztalos engedett a munkabéréből, a szobafestő a két nagyobb terem kifestésére ingyen vállalkozott, s az építőmester saját járandóságának hat év alatt, éves részletekben történő törlesztését ajánlotta fel. Az építkezés felügyeletét Burg Károly választmányi igazgató vállalta magára. Mindezek ellenére a kiadások az egyesület jóvedelmét tetemesen meghaladták, ezért az épület felépítéséhez kénytelenek voltak 200 pengőforint kölcsönt felvenni. Az egylet szépen fejlődött, az év végén már 170 kötetből álló könyvtárral is rendelkezett. Fóton, az egyesület közbenjárására vasárnapi iskola nyílt, ahol 1844 végétől három tanár géptant, gazdasági kistükröt, úrbéri, mezei rendőrségi, jobbágysági örökösödési és fuvarozási törvényeket oktatott.

A következő évben, 1845-ben, a káposztásmegyeri építkezés befejeződött, a tanácsterem elkészült (ettől kezdve itt zajlottak az ülések), az épület előtti 4500 négyszögölnyi teret a fóti főkertész tervei szerint a fóti angolkertből nyert díszfákkal díszkertté alakították, famagokat vetettek, és kijelölték a majdani gyümölcsfa-iskola helyét is. A neves tenyésztő, Urbanek pozsonyi gyümölcsfa-iskolájából 221 anyafa, Tatáról pedig 10 ezer gyümölcs-vadonc érkezett, melyeket részint az enyingi hercegi gyümölcsös kert fáirol, részint pedig a schönbrunni császári gyümölcsösből ingyen nyert gallyakkal nemesítettek. A

részvényesek a fiókegylet gyümölcsfa-iskolájából beszerzési áron juthattak fákhoz.

Mindeközben az egyesület nevezetes ajándékokkal is gyarapodott. Károlyi István elnök ötszáz forintot biztosított gazdasági gépminták beszerzésére, melyeket a káposztásmegyeri épület főteremében állítottak fel. Arra az esetre pedig, ha az egyesület úgy megerősödik, hogy vonós marhákat tarthat, négy ökröt ajánlott fel. Ezen kívül (a fóti uradalmi tisztséggel közösen) az egylet könyvtárát 150 darabnál is több, sok száz forint értékű gazdasági könyvvel gyarapította. 1846-ban – uradalmi építésének közbenjárására – egy másfél méter magas, ónból öntött, bronzírozott, több száz forint értékű Ceres-szobor is az egylet tulajdonába került. Ugyancsak a gróf jóvoltából azokat a részvényeseket, akik a gyűlésekre vasúton érkeztek, a palotai állomáson kocsik várták. Ezek az egyesület káposztásmegyeri központjába, majd onnan vissza, a vasúthoz szállították őket. A palotai vendéglőben mindenki tetszése szerint ellátathatta magát, csak a „személy-számot” kellett a vendéglősnek bemondani. Patay József alelnök egy érdempénz-nyomó készüléket adományozott, hogy az egyesület ügyeinek előmozdítóit emlékmekkel jutalmazhassák. Egy bécsi hazánkfia, egy hordó sáfrányhagymával kedveskedett, melynek felhasználásával 175 négyszögölnyi sáfránymezőt alakítottak ki. Végül két éven át a schönbrunni császári gyümölcsös kert legválogatottabb fáirol nagy mennyiségű, több száz forint értékű oltóág érkezett ingyen Káposztásmegyerre. Ennek ellenére az 1845-dik esztendő tetemes kiadásokkal járt, a bevétel pedig olyan kevés volt, hogy 1846-ban újabb ezer pengő forintnyi kölcsönhöz kellett folyamodni. Károlyi István elnök kamat nélkül biztosította az összeget.

Az 1847. január 12-én tartott közgyűlésen tárgyalták azt a tervezetet, mely szerint a fiókegylet a pesti lóversenyen egy Pest megyei díjat alapítana, és a megyei adózók csikóinak jutalmazását is magára vállalná. Többen javasolták, hogy a díjat ne a pesti gyeppen, hanem Pest megye más vidékén tűzzék ki. Így a kisebb megyei birtokosokra – akik közül sokan jeles lovak birtokában voltak, de a

pesti költséges előkészületeket a bizonytalan nyereség kockáztatása miatt nem bírták – ezek a versenyek (a csikó-jutalmazással együtt) ösztönzőleg hatnának, ezáltal a Pest megyei lótenyésztés rövid idő múlva fejlődésnek indulhatna.

Időközben a tisztikar három évre szóló megújítása is megtörtént. Az elnök Károlyi István gróf, az alelnök Ráday Gedeon gróf és Patay József maradt. Választmányi tagok: Burg Károly (egyben választmányi elnök), Hutiray Sándor (Károlyi István gróf uradalmi ügyésze, aki 1840 áprilisában Burg Károly uradalmi inspektorral együtt vezette Új-Megyér község alakuló közgyűlését, valamint jelentős szerepe lehetett Újpest alapítólevelének megszövegezésében is), Esztergály Mihály evangélikus Pest megyei főesperes, Fényes Elek, Hajnik Pál (ügyvéd, politikus, később 1848-as belügyi tanácsos, országos rendőrfőnök), Holló Mihály (Esztergom megye táblabírája, nyugalmazott főtí plébános), Halász Boldizsár (földbirtokos, 1849-ben forradalmi kormánybiztos), Kossuth Lajos, Montleár herceg, Mericzay Antal, Szekrényessy József ügyész, Ploetz (Érkövy) Adolf titkár. A névsor kapcsán érdemes megjegyezni, hogy Kossuth Lajos mint vezetőségi tag nagy valószínűséggel több alkalommal jelen volt az egyesület káposztásmegyeri gyűlésein.

1847-ben az anyagi problémák tovább súlyosbodtak. Miután a részvényesek közül többen csődbe jutottak, a tartozások beszedése reménytelennek tűnt. Az 1848-ra jegyzett részvények száma szintén oly csekély volt, hogy azok alapján a legszükségesebb munkálatokat sem lehetett volna elvégezni. Javaslat született egy 10 vagy 12 ezer pengőforintnyi alapítvány megtételéről, melynek remélt kamataival az egyesületet folytonos munkában maradhatott volna. Hozzávéve az egyet által természetesen eladásából származó jövedelmet, a jövő biztosítottak tűnt. Mindeközben Érkövy Adolf titkár egy távolabbi Károlyi birtokon kapott feladata miatt lemondott tisztségéről, helyére ifj. Térey Károlyt választották meg.

1848. március 9-én a fiókegylet a Nemzeti Casino termében tartotta ülését. Bár sokan jegyeztek részvényt – például Eszterházy Pál herceg húsz darabot –, az egyesület a csőd szélére került. Egy indítvány nyereszkedési társulattá, egy másik kertészképző intézettel kívánta átalakítani, voltak, akik azt javasolták, hogy szűnjön meg, és vagyonát adja át az anyaegyesületnek. Végül ezeket az elképzeléseket elvetették, és a további működés mellett döntöttek.

A néhány nap múlva bekövetkező forradalmi események, majd az azt követő szabadságharc azonban minden magyarországi egyesület életébe beleszólt. A Magyar Gazdasági Egyesület is (természetesen fiókegyleteivel együtt) hosszú évekre beszüntette működését. Újjáalakulására csak 1857-ben került sor, rövid ideig Károlyi Istvánnal az élén. A Pest megyei fiókegylet újjászerveződéséről nincsenek ismereteink. Annyi bizonyos, hogy az egykori káposztásmegyeri kísérleti telken 1877 körül már Magyarország egyik első lovas tréningtelepe működött. Később a telek Major vagy Ujmajor néven szerepelt a térképeken.

A Pest megyei Gazdasági Fiókegylet hajdani káposztásmegyeri mintagazdasága érdekes, mindeddig nem ismert színfoltja városunk korai történetének.* □

*Források: Magyar Gazda 1843-48; Pesti Hírlap 1843-44; Hetilap 1846-47.

IVÁNYI JÁNOS

Dokumentumok az újpesti Egek Királynéja főplébánia-templom építéséről, 2. rész Toronyépítés és harangok

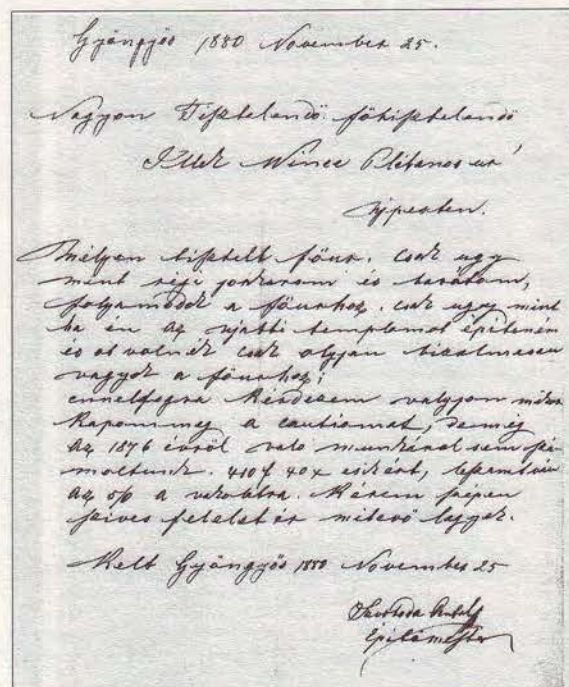
A levelezéseket tanulmányozva úgy tűnik, a szerződésben foglaltak betartását a templomépítés I. fázisában mindkét fél sajátosan értelmezte. Korábbi cikkünkben idéztük mind Illek Vince plébános, mind Orosz János főt kerületi esperes írását az építési hibákról, de a „hallgattassék meg a másik fél is” igazságából kiindulva meg kell említeni, hogy 1880. november 25-én Szvoboda Antal azt panaszolja Illek Vincének, hogy még nem számoltak el az 1876. évi munkával sem, és feleletet vár arra is, mikor kapja meg a „cautióját”.

Tény, hogy a toronyépítésre vonatkozóan az egyháztanács az előkészítő munkálatokat elvégezte, mert 1887. szeptember 25-én a püspök Illek Vince plébánost arról tájékoztatja, hogy „az újpesti templomtorony építésére vonatkozó tervet, mely az egyháztanács díszes küldöttsége által lón nekem átadva illetve bemutatva, miután azt átvizsgáltam, jóváhagyom és ezennel visszaszármaztatom”.

Ezen püspöki felhatalmazás birtokában az egyháztanács 1888. febr. 8-i ülésén tárgyalta a toronyépítés ügyét. Ezen ülésen „Keil Károly jelenti, hogy a torony építést megkezdték, mégpedig Kauser építész terve szerint, mert az építést átvállaló Heisz Károly Bachmann tervéért nem vállalt felelősséget [és] Bachmann nem reflectált rá [mármint] az építés átvállalására. Jelenti továbbá, hogy az építés 10.000 frtba kerül és 4 négy részletben lesz fizetendő a kitűzött összeg. A toronynak rézzel való befedése iránt még intézkedés nem történt. Jelenti továbbá, hogy gróf Károlyi Sándor a nála volt küldöttségnek, mely a torony tervét bemutatta, 1000 frt-ot ígért.

„Illek Vincze pleb. azon kezdeményének ad kifejezést, hogy a püspök tavasszal jön Újpestre és akkor majd hozzá fog járulni a

toronyépítés költségeihez. A toronyra vonatkozólag kijelenti, hogy Bachmann terve 11000 frtba került volna míg Heiszé csak 9500 frtba. Bachmann fölszólíttatott, hogy vállalja el a munkát 9500 frtéért de ő nem reflectált rá. [Illek Vince megerősíti, hogy] a Bachmann által készített tervet Kausernek bemutatták, ki azt nem helyeselvén, új tervet készíttetett és pedig ingyen. Heisz K. ezen terv szerint vállalta el az építést, minthogy azonban e terv több téglát igényel, az építési költséget 10.000 frtra felemelte. Ezen ár mellett is a tető palával lesz fedve.” A [hozzá] „szóló tudakozódni fog mennyivel kerülne többbe a vörösrézzel való befedése a toronynak, ha a költség nem nagyon sokkal többre rúgna, kéri az egyháztanácsot, hogy ez esetben utóbbival fedettesék be a tető. Végre azt ajánlaná, hogy a to-

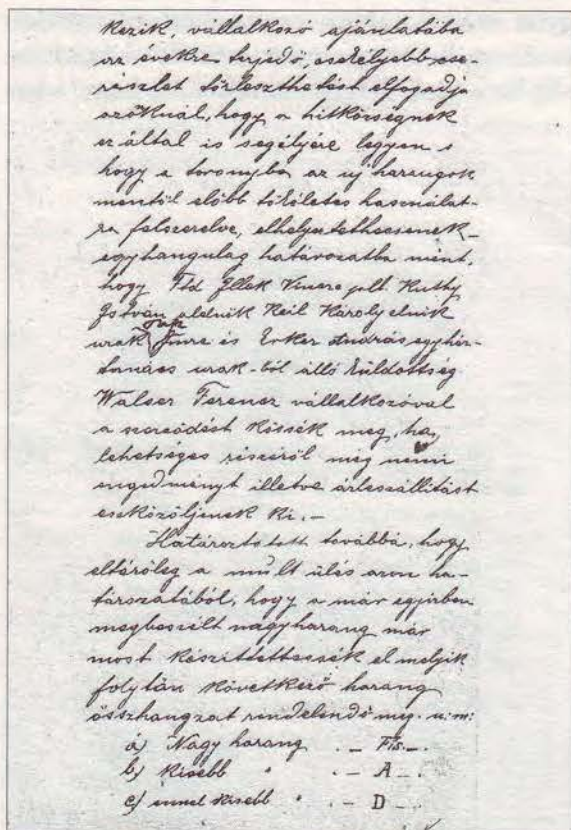

Szvoboda Antal levele, amelyben az 1876 évi járandóságát és a „cautióját” kéri

rony végleges befejezése előtt is legalább egy harang tétessék bele. „Előadja, továbbá hogy mivel a költség az előadottak szerint változott, s egyháztanácsi ülés azóta nem volt, bejelentés nélkül nem akarta aláírni...”

Az egyháztanács végül Illek Vincét megbízta a szerződés aláírásával, és a munka megkezdődött. Ugyancsak ezen jegyzőkönyv szerint az 1888. évre az egyháztanács a torony-építésre mintegy 3660 ft-ot, a harangok és a toronyóra költségeire 1000 ft-ot irányzott elő.

Az 1888. május 5-i jegyzőkönyv megállapítja, hogy a „torony építése halad, s a harangok beszerzéséről már [most] gondoskodni kell. E célból Illek, Keil és Heisz urak küldetnek ki, hogy az előzetes intézkedéseket megtegyék. Az egyháztanács tagjai között gyűjtőkönyvecskét fognak kiosztani, hogy a harangokra kegyadományokat gyűjtsenek.” Ebből a jegyzőkönyvből kiderül, hogy a korábbi hiányosságokra vonatkozóan „a cserepes megígérte neki, hogy a szakmájába vágó javításokat ingyen fogja eszközölni, ha erre az egyháztanács felszólítja”.

Az egyháztanács 1888. 13. ülésének jegyzőkönyvéből a harangokkal foglalkozó rész

Az 1888. június 6-i jegyzőkönyv szerint az egyháztanács megtárgyalta a beépítendő harangok ügyét. Keil Károly világi „elnök előterjeszti Walser Ferencz budapesti harangöntő terveit, mely szerint a három harangot és pedig egy 13 egy 8 és egy 3½ mázsá súlyút állvánnyal együtt (mely állvány a jövőben beszerzendő nagyharang részére is készülné) hajlandó elkészíteni, a negyedik harangot pedig a most meglevő nagyobb harangunk díjnélküli átöntése által eszközölné. A fizetésre vonatkozólag Walser harangöntő hajlandó a részletekben történendő törlesztést elfogadni, olyképen, hogy először 1000 frtot kíván kezeihez utalványoztatni, azután évenként 500 frtot.

Az egyháztanács méltányosnak találja Walser ajánlatát, de mivel elegendőnek véli a 3 új, és egy régi harang átöntésével eszközölné 4. harang beszerzését a jelenben, a nagyharang eszméjét elfelejtendőnek tartja, s így az annak készítendő állványt is fölöslegesnek véli s ily értelemben utasítja a bizottságot a harangöntővel eszközölné alkudozásokra vonatkozólag.

Kuthy és Pap Imre urak indítványozzák, hogy a bizottság ne vádoltathassék egyoldalúságról, legjobban lenne más harangkészítőkkel is érintkezésbe lépni s azoktól tervet kérni, annál is inkább, minthogy a jelen gyűlés folyamán ftd. Horner József nyug. esperes plébános, helyi lakos figyelmébe ajánlotta az egyháztanácsnak rokonát: Sulykó harangkészítőt ki szintén hajlandó jutányos áron a harangok elkészítését magára vállalni.

Elhatározott, hogy a bizottság értekezze Sulykó és Tury harangöntőkkel is, s amelyik legalkalmasabb föltételeket kíván, azzal kössenek szerződést.”

Ugyancsak a harangokkal foglalkozott az egyháztanács az 1888. június 13-i ülésén is. Ezen „Keil Károly elnök úr jelenti miszerint ő, és Kuthy István alelnök az Egyháztanács azon megbízással, hogy több harangöntő czéggel érintkezésbe bocsájtkozzék árjegyzékek beszerzése iránt, eleget tettek, amennyiben mind a három czégtől átvett bepecsételt árjegyzéket ezennel felbontás és tárgyalás alapjául bemutatja.

Ftd. Illek Vince pléb. Árky Mihály és Papp Imre egyháztanács urak a bemutatott

ajánlatokat következő sorrendben vették felbontás alá, és pedig

1. Sulykó-testvérek czég ajánlata 3000 ft.32.-
2. Thury János és fiai czég ajánlata 3000 ft.-
3. Walser Ferenc czég ajánlata 3935 ft 20.-

Ezek felolvasása után a tárgyalás megkezdett. Többek hozzászólása után határozatott, hogy daczára annak, hogy az ajánlatokból világosan kitűnik, hogy Walser Ferenc vállalkozó ajánlata a legmagasabb költséget mutatja, még is miután őbenne találtak legtöbb garancia az ércz vegyületet illetőleg, továbbá a határozott jótállási idő, mely a többi ajánlatokból ki nem tűnik, valamint tekintve azt, hogy az egyháztanács ez idő szerint pénzzel nem rendelkezik, vállalkozó ajánlatába az évekre terjedő, csekélyebb részlet törleszthetést elfogadja az oknál [fogva], hogy a hitközségnek az által is segélyére legyen, s hogy a toronyba az új harangok mentől előbb tökéletes használatra felszerelve, elhelyeztethessenek – egyhangúlag határozatba ment, hogy Ftd. Illek Vince plb., Kuthy István alelnök, Keil Károly elnök urak, Papp Imre és Mádé András egyháztanács urakból álló küldöttség Walser Ferenc vállalkozóval a szerződést kössék meg, ha lehetséges, részéről még némi engedményt illetve árleszállítás eszközöljenek ki.

Határoztatott továbbá, hogy eltérőleg a múlt ülés azon határozatából, hogy a már egy ízben megbeszélte nagyharang már most készíttessék el, melyik folytán a következő harang összhangzat rendelendő meg u[gy] m[int]:

a, Nagy	harang	– Fis –
b, Kisebb	– " –	– A –
c, annál kisebb	– " –	– D –

és úgy a nagyobb harang a mostan meglévő egyéb harang vállalkozó által díjtalanul átontendő ajánlattal lesz kiegészítve s így a négyes harangozási összhang teljes leendő.

Pap Imre úr még egyszer figyelmébe ajánlja az egyháztanácsnak, hogy szemmel tartassék azon körülmény, miszerint hitközségünk nem régi pénzvisezonyai korlátoltak, bátran állítható, hogy igen szegény, eddig is amit teremtett saját erejéből tette, s valószínűleg jövőben is saját erejében kell bízni, a szerződés kötődésénél ezen tagadhatatlan körülményekre főszűlyt fektetve, a lehető legkedvezőbb feltételeket eszközöljenek ki – mely indítványhoz az egész egyháztanács hozzájárult.

Keil Károly elnök úr ajánlatára beszerzendő harangok alább sorolt védszentekre ill. patrónusokra kereszteltessenek:

A nagyharang

1. Szt. István Magyarország I.^{ső} apostoli királya

II.^{ik} harang

2. Szűz Mária Isten anyja, Magyarország védője

III.^{ik} harang

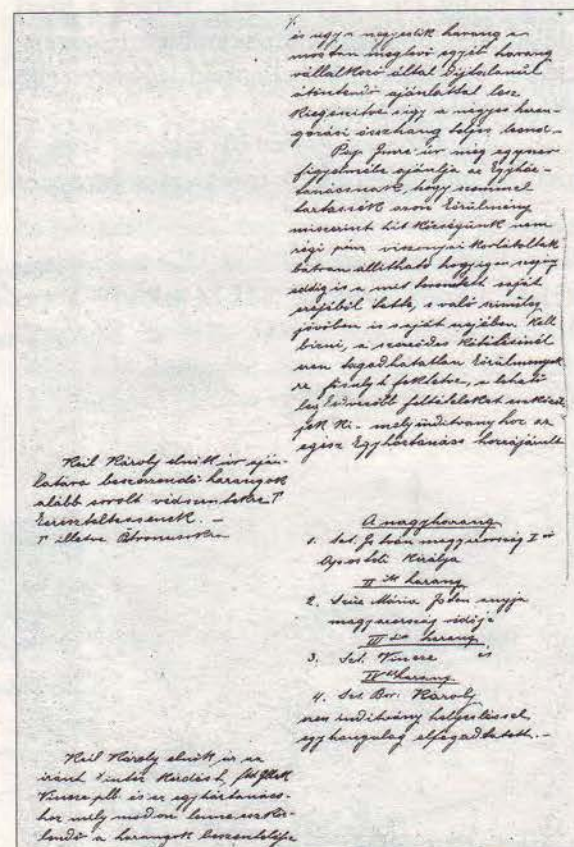
3. Szt. Vincze és

IV.^{ik} harang

4. Szt. Bor. Károly

ezen indítvány helyesléssel, egyhangúlag elfogadtatott."

Természetesen a toronyépítés sem valószínű volt meg a Károlyi család támogatása nélkül. Az alapító gróf fia, Károlyi Sándor 1000 ft-ot adományozott az „újpesti rom. cath. templom hiányainak helyreállítására", amelyet még a püspök – Schuster Konstantin – is megköszönt az alábbi szavakkal: „A Nagyméltóságú vallás és Közoktatásügyi m. kir.

Az egyháztanács 1888. 13. ülésének jegyzőkönyvéből a harangokkal foglalkozó rész folytatása

Meg vagyok győződve lelkemben, hogy Excellentiád mindezekért nem emberektől várja jutalmát, s nemes szíve nem szorul emberi elismerésre. Mindazonáltal én, Ki úgy volt, mint jelenlegi egyházmegyémben oly sokszor szerencsés valék tapasztalni ama kíváló gondoskodást és áldozatkézséget, melylyel a főúri család minden tagja ugyszólván versenyez az egyház jólétének előmozdításában; Kedves kötelességet mulasztanék el, ha ezen alkalomból, midőn Excellentiád az újpesti templom hiányainak helyreállítására ujlag ezer/1000 frtot o.e. volt kegyes hozzám folyó hó 21éről kelt főbecsű soraival átteni nagylelkűen leghálásabb köszönetemet nem nyilvánítanám, mely alkalmat egyuttal fölhasználom arra is, hogy egyházmegyémet, főleg pedig azon egyházakat, melyek a főúri család kegyuraságával dicsekedhetni szerencsések, továbbra is Excellentiád legkegyesebb jóindulatába ajánljam ”

1888. augusztus 10-én elhelyezték, az alatta lévő gömbbe rejtve a torony „alapító” okiratát*. 1888. okt. 1-jén Illek Vince a püspöknek már arról számol be, hogy „sok küzdelem és alaptalan megtámadtatások között a Sz.lélek mindent legyőző erejével végre sikerült az Isten dicsőségére majdnem 20 éven keresztül folytatott művet befejezni. Az újpesti díszes templom kiegészítő része, [az] 54 méter magas sugár torony immár Isten segítségével befejeztetett – s magasságával hirdeti Isten dicsőségét. A torony lelke a harangok szinte elkészítve a templom hajójában elhelyezve vannak, és várják a megszenteltetésüket.”

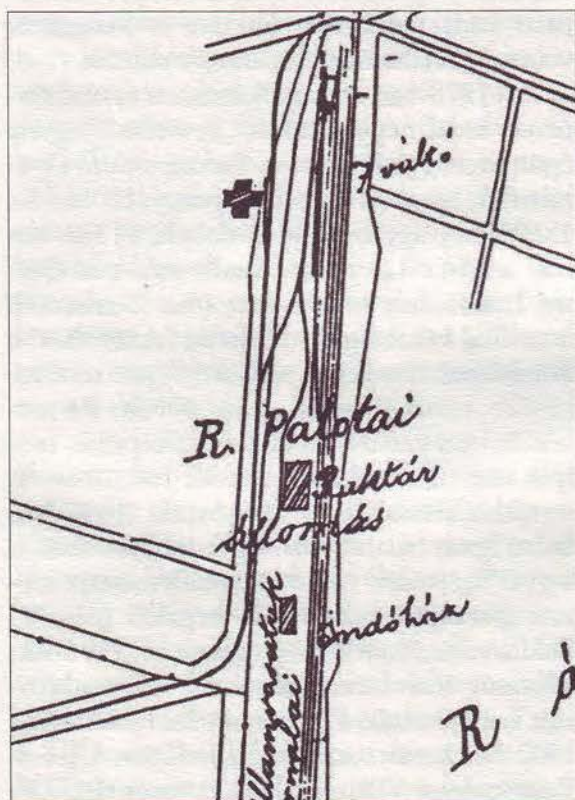
*Erre vonatkozó részletes leírás: Iványné Konrád Gizella: Mit rejt a templomkereszt gömbje? Újpesti Helytörténeti Értesítő, 2002/1., 15-16. old.

Újpest iparvágányai és a lóvasúti áruszállítás színterei az 1890-es évek végéig, 1. rész

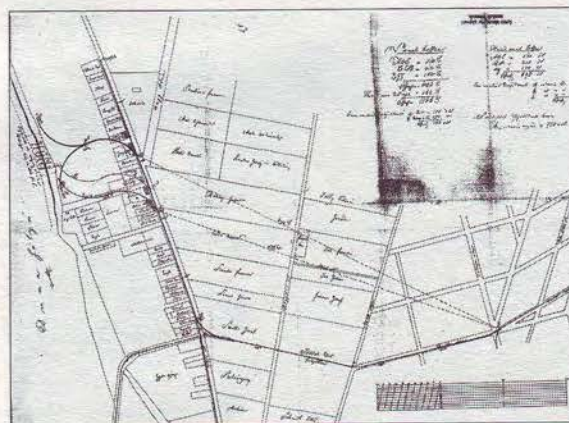

A kiegyezést követő időszakban a Pest–Pozsony–Marchegg irányú vasútvonal szomszédsága elősegítette Újpest község iparának fejlődését. E szállítási útvonal és az egyes helyi üzemek között kapcsolatot a település két lóvasútja biztosította. Az újpest-rákospalotai vonalat fenntartó részvénytársaság, majd egyszemélyes tulajdonosa, Károlyi Sándor gróf az üzem legfőbb bevételeit teherszállításból remélte, több vállalkozás telephelyét iparvágánnyal látta el. A fővárosi lóvonatok közlekedését szervező Pesti, majd Budapesti Közúti Vaspálya Társaság (BKVT) rövid újpesti pályája mentén is létesített áruszállításra alkalmas vágányokat.

Palota állomás az újpest-rákospalotai lóvasutat bemutató 1893-ban készült helyszínrajz részletén

Az Újpest-Rákospalotai Lóvonatú Vaspálya Társaság (URLVT) vonalát 1872-ben helyezték üzembe. Ez a Pest-Vác-kassai államúttól (ma: Váci út) a Fő (ma: Árpád) út-István utca-Vasút (ma: Görgey Artúr) utca-Rákospalota, Park (ma: Szilágyi) utca-Vasút (ma: Pozsony) utca irányban vezetett, és érintette az Osztrák Államvasút Társaság (OÁVT) Palota állomását. Az URLVT személyszállítás mellett teherárak fuvarozásával közúti vasúti összeköttetést szeretett volna teremteni a rákospalotai és újpesti gyárak, a vasútállomás és – egy mellékvonal építésével – a Duna-parti hajókikötő között. Személyforgalma indulásához képest később történt lépés teheráru-fuvarozása megkezdésére, mivel a társaság alakulásakor a részvényekért befolyt összeg ennek beruházására nem volt elegendő, és a rákospalotai olajgyárral a cég ekkor még nem kötött szerződést. Nem épült még sínpar az OÁVT Palota állomásához, mert épp folyt annak átépítése, illetve hiányzott a Duna-partra vezető kikötői iparvágány is. Két évvel később a lóvasútnak már bizonyosan volt teherforgalma. 1874-ben 17 711, egy évvel később 14 136 forintnyi bevétele származott áruszállításból, amelyhez huszonöt saját teherkocsi állt rendelkezésre.

A tervezett Duna-partra vezető iparvágány helyszínrajza

Valószínűleg e korai időszak a rákospalotai olajgyári iparvágány elkészültét jelenthette, ezért Palota vasútállomással a lóvonat pályájának valamilyen összeköttetésben kellett állnia. Az 1870-es évekből egy helyszínrajz ismert, amelyen a vasút mindkét oldaláról vezet vágány az állomás területére, ezen a palotai Vasút utca felől egy nagy sugarú ív közvetlenül csatlakozik az államvaspálya vágányzatához. Az Olajipari Társaság Rt. olajgyárát kiszolgáló nagy ívű vágány valószínűleg léte azonban kérdéses, jelenleg nincs más információnk egykori létezéséről. Az állomás Újpest felőli oldalán épült árurakodó mellé (amely a 12-es és 14-es villamosok elágazásával egy vonalban ma is áll) vezetett a lóvasút iparvágánya, másik felén a vasút sín párja feküdt. Itt tudták átcserélni a nagyvasúti és a lóvonatú teherkocsik áruit. Ez a lóvasúti vágány bizonyosan létezett, sőt idővel ki is egészítették egy újabb, a mai Lahner György utcánál lévő elágazással a Park utca felől. Ezt az állapotot mutatja be a lóvasút 1893-ban készült (A főváros tömegközlekedésének másfél évszázada című monográfia I. kötetében teljes egészében bemutatott) helyszínrajza. Az újabb vágány közvetlenül a ma is létező teherraktár mellé kanyarodott be, majd csatlakozott a korábban épült, rakodó melletti sín párhoz. Adataink szerint 1878-ban készült el a vasútállomás Újpest felőli oldalának iparvágánya, a kapu felállítását májusban, a kövezési munkákat júliusban számlázta a lóvasúti üzem. Eddigi információink szerint egyértelműen nem lehetünk biztosak benne, volt-e közvetlen kapcsolat a két vasúttársaság sínjei között, azaz nagyvasúti teherkocsikat a lóvasút

Stern Ignác szeszgyára Újpest 1875-ös térképén

lovai vontattak-e. Az biztos, hogy csatlakozóvágány építésére az iparvágány 1904. július 17-i villamosításakor sor került.

Másik lőüzemű átrakóállomást a Dunapartjára terveztek. Ez a mai Nyitra és Kemény Gusztáv utcák közötti partrészen létesült volna (ekkor még a Duna-sor vonalán volt a folyam partja). Ide az újpesti Vasút utcából kiágazva a Deák utcán és az akkor még kiépítetlen mai Langlet Waldemár utca irányában, valamint a Váci úton észak felé, egészen a mai Nyitra utca és Megyeri út közé eső területig vezetett volna vágány. Összekötő sín párt is terveztek a közúti vaspálya társaság megyeri lóvasúttjával. Duna parti végének kivitelezésére több alternatíva született. Engedélyét 1872. február 1-én kérte az URLVT, a felettes hatóság május 13-ára rendelte el közigazgatási bejárását, építéséhez október 10-én járult hozzá a közlekedési miniszter. Eredeti helyszínrajzát a Magyar Országos Levéltár őrzi. Az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben található gyönyörű kivitelű, Újpest 1875-ös állapotát szemléltető térképen e vonalat ugyan ceruzával berajzolták, de eddigi kutatásaink során nem került elő olyan forrás, amely egyértelművé tenné, hogy e Dunaparti vonal egyáltalán létezett és használták volna, így vélhetően csupán terv maradt.

1878-ban a vasútállomáshoz vezető sín páron kívül négy váltó és „egy rész” vágány épült Stern Ignác Szesz és Szeszfinomító Gyárába. A korabeli Újpest legnagyobb üzeme 1860-ban (vagy 1862-ben) alakult, s 1868-ban már a Fő út–Lövy (ma: Aradi) utca–mai Csányi László utca vonala–Perc (ma: Temesvári) utca által közrefogott területen feküdt. A 150 munkásnak kenyeret adó szeszgyár területe később a mai Bocskai utcáig bővült. Fő termékét nyers és denaturált szesz képezte, melyek melléktermékeiből moslék lett; ökor- és sertéshízlalással is foglalkoztak. 1894-ben Stern Ignác halálával fia, Egyedi Lajos vette át a gyár vezetését. Az 1893-as helyszínrajz szerint iparvágánya a Fő úti forgalmi pályából Palota vasútállomás felől ágazott el. 1896-ban a lóvasút villamosításával a hozzá való csatlakozást is átépítették. Felszámolására feltehetőleg 1902-ben került sor, mikor a Budapest–Újpest–Rákospalotai Villamos Közúti vasút (BURV) új iparvágányt vezetett a gyárba a Bocskai utca felől.

(Folytatjuk...)

A genfi Bajnokok Tornája, 1. rész

1929 májusában a FIFA barcelonai kongresszusán döntés született arról, hogy az első futball-világbajnokság 1930-ban, Uruguayban kerül megrendezésre. A döntés érthető volt, hiszen az addigi legfontosabb tornát, az 1914-ben hivatalosan is „amatőr labdarúgó-világbajnokságnak” nyilvánított olimpiai futball-tornát 1924-ben és 1928-ban is Uruguay válogatottja nyerte. A dél-amerikai ország továbbá egy új stadion felépítését és a résztvevők utazási költségének megtérítését is vállalta. Ennek ellenére 1929 késő őszen, 1930 kora tavaszán az európai nemzetek labdarúgó szövetségei egymás után döntöttek úgy, hogy lemondják a világbajnoki részvételt. A döntő érv jellemzően az volt a szövetségek részéről, hogy az akkoriban csak hajóval teljesíthető, mindkét irányban két hétig tartó dél-amerikai út, és maga a szintén két hetesre tervezett torna túl nagy kiesést jelentett a kluboknak. Azokban az országokban, ahol már bevezették a professzionizmust, a főként a mérkőzések bevételeiből élő klubok nem tudták két hónapra nélkülözni legjobbjait. Az amatőr játékosok viszont nem tudták ilyen hosszú időre otthagyni állásukat. A szövetségek pedig nem rendelkeztek megfelelő anyagi háttérrel ahhoz, hogy megtérítsék a klubok és a játékosok anyagi hátrányát, így végül a távolmaradás mellett döntöttek.

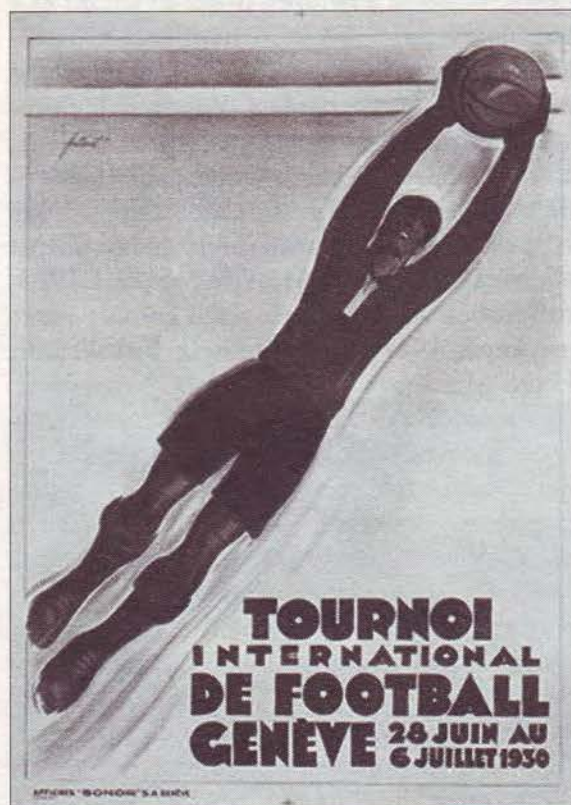
1930 áprilisában – két hónappal a FIFA által megszabott nevezési határidő lejárta után – még úgy tűnt, hogy egyetlen európai válogatott sem vesz részt a tornán. A montevideói szervezők klubcsapatokat próbáltak rábírní az utazásra, hogy ők képviseljék az országukat, ám ez a labdarúgó szövetségek ellenállásán megghiúsult, akik nem akartak hiányos válogatottakat indítani a világbajnokságon. Végül a FIFA elnöke, Jules Rimet személyes közbenjárására, az utolsó pillanatban sikerült rávenni Belgiumot, Franciaországot, Jugoszláviát és Romániát a részvételre. Ekkor még

mind a négy országban amatőr bajnokságokat rendeztek, a profi-lobbi távol tartotta az európai kontinens többi válogatottját a részvételtől.

Látva az uruguayi világbajnokság európai sikertelenségét, a genfi székhelyű futballcsapat, a Servette FC vezetői komoly vállalkozásba fogtak. Az 1890-ben alapított bordó-fehér klub negyvenéves jubileumát és épülő stadionja nyári felavatását egy nagyszabású futballtornával kívánta megünnepelni. Az agilis elnök, Paul Addor vezetésével az eseményre a német, az angol, az osztrák, a skót, a spanyol, a francia, a holland, az olasz és a magyar bajnok csapatot kívánták meghívni.

A torna két okból is újdonságnak számított:

1. A külföldi klubcsapatok közötti, szervezett, téttel bíró (tehát nem barátságos vagy

A Bajnokok Tornájának egyik plakátja

ad-hoc) tornáknak, kupáknak ekkor még nem volt komolyabb hagyománya. Európában az első nemzetközi kupasorozatot 1897-ben John Gramlick, a Vienna Cricket and Football-Club alapító tagja írta ki Challenge Cup néven. A serlegért az Osztrák-Magyar Monarchia, zömében bécsi, budapesti és prágai csapatai csaptak össze az 1911-ig tartó sorozatban. Ezt az első világháborúig Európa-szerte további hat kupasorozat követte, ám ezek a gyengébb, a futball élvonalától, vagy akár saját országuk élvonalától távol lévő csapatokat felvonultató tornák gyakran sem igazán komoly színvonalat nem képviseltek, sem komolyabb érdeklődést nem váltottak ki. Jellemzően a résztvevőket nem játékerjük, hanem a földrajzi közelségük határozta meg. Ezekben a sorozatokon kívül az 1900-as párizsi és az 1904-es St. Louis-i olimpián rendezett futballtornát is klubtornának nevezhetjük: 1900-ban az angol Upton Park, 1904-ben a kanadai Galt FC szerzett olimpiai aranyérmet, a mindkét esetben mindössze három klubcsapatot felvonultató, az olimpián csak bemutatósportágként szereplő futballtornán.

Az első világháború kitörését követően tovább romlott a helyzet, mivel az antant és a központi hatalmak között nem csak a diplomáciai, hanem a sportbeli érintkezések is megszűntek gyakorlatilag. Ennek a leghíresebb példája az 1920-as antwerpeni olimpia, ahol a háborúban vesztes nemzetek nem vehettek részt a tornán. Az első alkalom, hogy központi hatalom futballklubja antant csapat ellen barátságos mérkőzést játszott, csak 1923-ban jött el. Az első ténylegesen komoly európai kupát 1927-ben, az osztrák futballcézár, Hugo Meisl javaslatára Ausztria, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Magyarország futbalszövetségei közösen írták ki. A Közép-Európa Kupa névre keresztelt sorozat a második világháborúig nagy sikerrel futott, a későbbiekben olasz, svájci és román csapatok is részt vettek rajta. Ám ez a sorozat sem érintett minden európai klubot, ráadásul nem csak az aranyérmesek, hanem a második helyezettek, a harmincas évek második felében már a harmadik és negyedik helyezettek is indulhattak. A BEK-hez hasonló, kieséses rendszerben, két mérkőzésen döntötték el, hogy ki jut tovább. Genfben próbálkoztak először azzal, hogy a

kontinens minden jelentős bajnokságának győztesével rendezzenek tornát.

2. Korábban még sehol sem rendeztek klubtornát ennyi résztvevővel. A korszakban klubcsapatok jellemzően túrák során találkoztak egymással. A nyári és a téli bajnoki szünetben a klubok nyakukba vették a kontinens egy-egy részét, és komoly fellépti díjat kérve játszottak túramérkőzéseket. A találkozók sokkal inkább a bevételek növelését célozták, mintsem a sportbeli különbségek eldöntésére szolgáltak. A célországok jellemzően gazdagok, míg a túrázó csapatok szegényebbek, de jelentős játékerőt képviselők voltak. Ettől csak a különböző városok által kiírt hűsvéti és pünkösdi, általában négy-négy csapatot felvonultató tornák tértek el. Olyan, egy városban megrendezett torna, ahová két-háromnál több külföldi csapat volt hivatalos, nem volt, hiszen a klubok költségeit a rendezőnek kellett megtérítenie. Válogatott tornákon más volt a helyzet. Az 1908-as olimpián már ténylegesen válogatottak vettek részt. Londonban öt, 1912-ben Stockholmban már tizenegy ország – köztük a magyar válogatott – vett részt a küzdelmekben. A FIFA 1920-ban az olimpiai futballtornát hivatalosan is amatőr futball-világbajnokságnak nyilvánította, s a 20-as évek játékein már tizennégy (1920), huszonkettő (1924) majd tizenhét (1928) csapat vett részt. Így a genfi tornát a résztvevők nagysága miatt csakis az olimpiai futballtornákhoz hasonlíthatjuk.

1930 februárjában a szervezők levelekben keresték meg a résztvevőnek tervezett nemzetek azon klubjait, amelyekről úgy gondolták, hogy a szezon végén bajnoki címet nyerhetnek. Április közepére már körvonalazódtak a torna résztvevői. Az korán eldőlt, hogy a külön klasszist képviselő angol és skót bajnokságból senkit sem tudnak meghívni, mivel a két ország futbalszövetsége 1928-ban kilépett a FIFA-ból. A Sheffield Wednesday és a Glasgow Rangers helyett a portugál bajnok Benficát invitálták, ám ők visszamondták a részvételt. Végül a csehszlovák és a belga bajnokkal vették fel a kapcsolatot, a Slavia Prága és a Cercle Brugge pedig vállalta a részvételt. Magyarországról az első bajnoki címétörő Újpestet hívták meg, bár a biztonság kedvéért a Ferencvárosnak is postáztak egy meg-

hívót arra az esetre, ha mégsem a lila-fehérek szereznek meg az aranyérmet. A francia bajnok FC Sète és a spanyol aranyérmes Athletic Bilbao is biztosra ígérte a részvételét. Az osztrák bajnoki címre esélyes Rapid Wien azonban már elígérkezett nyárra, ők nem tudtak részt venni, helyettük a harmadik helyen álló Vienna indult.

Április közepén még nem dőlt el sem a holland, sem a német, sem az olasz bajnoki cím sorsa, így ezekből az országokból több klubbal is felvették a kapcsolatot a szervezők. Németországból az előző évi bajnokkal sikerült megállapodniuk.

Június elején kiderült, hogy a Go Ahead nyeri a holland bajnokságot, és a csapat igent mondott a Servette invitálására, így már csak az olasz bajnok volt hátra, amikor is a Bilbao lemondta a tornát. A svájciak hamar megtalálták az utódjukat az 1930-ban 6. helyezett, 1927-ben az akkor még bajnokság híján az egyetlen országos trófeát jelentő Spanyol Kupát elnyerő Real Irún csapatában. Az olasz résztvevő az olasz bajnokság elhúzódása miatt csak a torna előtti napokban vált ismertté: a Bologna érkezett csizmaországból.

Az Újpest csapata már napokkal a torna előtt megérkezett Svájcba, ám Genf helyett egy kis üdülőfalu, Aeschi bei Spiez volt a lilák úticélja. A Thuni-tó és a 2362 méter magas Niesen csúcs között elterülő csodálatos településen Aschner Lipót, az Újpest elnökének költségén négy napot, három éjszakát töltött el a magyar bajnok. Az Újpest végül június 27-én, egy nappal a megnyitó előtt érkezett meg Genfbe. Langfelder Ferenc, a magyar csapat vezetője kézhez kapta a sorsolást, ami a következőképpen alakult: a tíz résztvevő csapat először az első fordulóban játszik. Az első forduló győztesei a negyedöntőbe jutnak, míg a vesztesek a vígaszágon folytathatják, ahonnan a két győztes csatlakozik az első forduló győzteseihez. Mivel a Bologna bajnoki mérkőzése miatt csak késve, a torna ötödik napján érkezik, a Bologna-Go Ahead párosítás vesztese is automatikusan bekerül a negyedöntőbe. Így az első körben a 10 csapatból 8 lesz, és mindenki garantáltan játszik legalább két találkozót.

Június 28-án, szombaton délben találkoztak először a csapatok a Servette klubhá-

zában. Ekkor a csapatok képviselőiből és a torna szervezőiből megalakult a versenybizottság. A felek megállapodtak a pontos menetrendben, és abban is, hogy az első félidő 40. percéig két mezőnyjátékos, a meccsek teljes időtartama alatt pedig kapust is lehet cserélni, de csak a játékvezető által elbírált sérülés esetén. Az ülést követően a Servette ünnepélyes bankettet adott a klubvezetők és az újságírók tiszteletére, amin jelen voltak a városi vezetők. A Genfben székelő Népszövetség diplomatai közül többen megjelentek, Magyarországot Hevesy Pál miniszterrezidens, a népszövetségi követ képviselte.

Délután négy órakor került sor az ünnepélyes megnyitóra a stadionban. A csapatok egyesével vonultak be, mindegyikük az adott ország zászlaját hordozta, miközben az ország himnusza szólt a hangszórókból. A felsorakozó csapatokat a Servette utánpótlás játékosai várták, félkörívben állva. Délután öt órakor végül kezdetét vette a nyitómeccs, amin a Vienna 7:0 arányban diadalmaskodott a házigazda Servette ellen. A hazai sajtó pedig már az első meccs után elkönyvelte az osztrákokat a torna legnagyobb esélyesének.

A második napon folytatódtak a mérkőzések. Ezen a napon két találkozót is rendeztek. Az elsőn óriási izgalmak és kétszeri hosszabbítás után a Fürth egy, a 140. percben szerzett góllal 4:3 arányban győzött a meccset végigtámadó, három magyar játékoskal felálló francia Sète ellen, míg a második találkozón a Slavia győzött a vártnál kisebb arányban, 4:2-re a belga bajnok Cercle ellen.

(Folytatjuk...)

A csapatok felvonulása

Epizódok Aschner Lipót életéből

9. rész: A hazatérés

Az 1947-es, úgynevezett „kék cédulás” választások után (amely a csalások révén a Kommunista Párt vezette Baloldali Blokk győelmét hozta), kormányzati válság alakult ki Magyarországon. Folytatódott a polgári ellenzék eltávolítása a politikai életből, a demokrácia, a parlamentarizmus és a többpártrendszer felszámolása. Bár a nagytőke tulajdoni viszonyai jogilag 1947 végéig még érintetlenek maradtak, a tulajdonosok valójában csak igen korlátozottan rendelkezhetek a gyárakkal, bányákkal és pénzintézetekkel. Cselekvési szabadságukat az állami kötött gazdálkodás, valamint az üzemi bizottságok korlátozták. Kormánydöntés alapján elsőként az öt legfontosabb nehézipari üzemet vették állami tulajdonba, majd fokozatosan következtek a gyárak, a közép- és kisüzemek.

A kormány gazdasági ügyekkel kapcsolatos döntéseinek egyik kulcsszereplője a szovjet emigrációból hazatért Gerő Ernő volt, aki ebben az időben pártfeladatai mellett kereskedelmi miniszteri beosztást töltött be. Irányításával előbb megpróbálták az Egyesült Izzót is államosítani, de hamar kiderült, hogy a cég tulajdonosai között számos külföldi nagyrésztvényes cég akad, amelyek tulajdontól való megfosztása diplomáciai bonyodalmakhoz vezetett volna. Az amerikai General Electric, a német Siemens konzernén keresztül az Osram, a holland Philips, az osztrák Niederösterreichische Escompte-Gesellschaft és a Vereinigte Elektrizität A. G. jelentős részvénytárcsával rendelkezett, de az 1930-as évektől Aschner Lipót kényesen vigyázott arra, hogy egyik külföldi óriás cégnek se legyen tulajdoni többsége. Tovább bonyolította a helyzetet a külföldi leányvállalatok sorsa, illetve a különböző liszenc-szerződések megléte. Egy idő után nyilvánvalóvá vált, hogy egyetlen ember látja át a bonyolult kapcsolatrendszert: Aschner Lipót, a gyár egykori vezérigazgatója.

Aschner azonban továbbra is Svájcban tartózkodott, és hiába próbálta mozgatni hazai és nemzetközi kapcsolatrendszerét az Izzó újraindítása érdekében, a gyárban hatalmat nyert üzemi tanács egyértelműen tudomására hozta, hogy itthon nemkívánatos személynek tekintik.

1947. február 6-án kelt levelében Aschner Pál a családi hírek között arról értesítette édesapját, hogy tapogatózó tárgyalásokat folytatott a hazatérés esetleges következményeiről: „Halász, volt Standard [Vilamosági Rt.] vezérigazgató felhívott telefonon, közölte, hogy kb. tíz nap múlva utazik Genf-be, fel fog keresni, lehet, hogy még addig küldök vele újabb levelet. Ha felkeres, kérd meg őt, tájékoztasson arról a beszélgetésről, amit vejevel, dr. Tímár ezredessel folytattam hazaérkezésem ügyében. Nincs semmi lényeges, az ő véleménye is az, hogy visszaérkezésem ellen senkinek semmi kifogása nem lehet [...] és ő biztosan állítja, hogy semmi konkrétum nincsen Ellened.” E levélben említett két név kapcsán érdemes egy kis kitérőt tenni. Halász Béla a Standard vezérigazgatójaként ugyanis annak a vállalatnak az egykori vezetője volt, amely egy évtizeddel korábban az Egyesült Izzó legnagyobb konkurenciájának számított.

A két cég régóta kapcsolatban állt egymással. Pár évvel azt követően, hogy a Standard jogelődjében (a Telefongyár Rt.-ben) 1919-ben bemutatták az úgynevezett Telehort készüléket, amely több kilométer távolságra is képes volt képeket közvetíteni, Aschner Lipót megkísérelte a gyár részvénytöbbségét megszerezni. 1925-ben további részvényeket szerzett az Izzó.

A levélben megnevezett másik személy – a Halász Béla vejeként említett – dr. Tímár István, 1947-ben a Belügyminisztérium Államvédelmi Osztályának ezredese volt. Beosztása révén pontos és megbízható információkkal

szolgálhatott Aschner Lipót magyarországi fogadtatásával kapcsolatban. Tímár ezredest később igazságügy-minisztériumi főosztályvezetővé nevezték ki, majd az 1950-es évek elején politikai elítélt vált belőle. Rákosi Mátyás elmozdítása után rehabilitálták, ezt követően ismét főosztályvezető az Igazságügy Minisztériumban, utóbb a Legfelsőbb Bíróság első elnökhelyettese, végül 15 éven át, nyugdíjazásáig a Szerzői Jogvédő Hivatal vezetője volt.

Több forrás szerint, Aschner Lipót hazatérését Friss István közgazdász vetette fel. A később Állami-díjjal kitüntetett szakember 1946-ban a stabilizáció, majd az 1948-tól az államosítások egyik kidolgozója volt.

Az Aschner hazajöveteléről szóló döntést Gerő Ernő hozta, és ennek nyomán 1947. május 29-én megszületett a Svájcba címzett, hivatalos távirat, amelyben ez állt: „A Belügy-minisztérium ma táviratilag intézkedik Bernben. Holnap jelentkezék útleveléért a követségén. Hétfőn repülőgéppel induljon. Orosz engedélyt budapesti repülőtéren átadom.”

Aschner Lipót három évi távollét után érkezett Magyarországra. Elhurcolásakor, 1944 márciusában egy világhírű, virágzó gyárat hagyott maga mögött. Megérkezésekor

már semmi sem volt ugyanaz. Apostol utcai villájába – amelyet a háború alatt Eichmann foglalt el – távollétében rászoruló családoknak utalta ki a főváros. A gyár területén lévő újpesti otthonát óvodává alakították. Az alábbi levélből, amelyet a 75 éves gyárigazgató hazatérését követően, a család egyik régi barátjának, a Svájcban élő Winter Sándornénak írt, mégis derű és nyugalom árad: „Kedves Ilonka! Azt már bizonyára tudja, hogy szerencsésen megérkeztünk gyermekeink, rokonaink és barátaink körében. Egyelőre a Széchenyi-hegyen lakunk az Agancs út 30. szám alatt a Hargita társasházban és mivel a fiam a szomszédságunkban a Gyopár társasházban lakik, hetenként egyszer-kétszer találkozunk. Egyelőre fennmaradunk a Széchenyi-hegyen, mert a gyár üzemi bizottságától az üzenetet kaptam, hogy ne jelenjek meg a gyár területén. Erre különben én Önt már Zürich-ben előkészítettem, de Ön ezt nem akarta nekem elhinni. Így hát örülök, hogy még egy ideig szabadságon lehetek és ebben a nagy kánikulában a Széchenyi-hegyen lakhatom. [...]”

Aschner Lipót hazaérkezése utáni státuszát nem csupán az Egyesült Izzó vezetői, hanem magasabb szintű politikai körök is minél előbb rendezni szerették volna. Az

A Hargita társasház a Széchenyi-hegyen. (Fotó: Szatucsek Tibor)

üzemi tanács célja Aschner és a gyár kapcsolatainak végleges lezárása volt, Gerő Ernőék azonban az egykori világcég továbbműködtetése, Aschner felhasználásával. Az idős vezérigazgató – rendkívül tájékozott és remek politikai érzékkel megáldott ember lévén – tisztában volt Magyarország kül- és belpolitikai helyzetével, de úgy viselkedett, mint aki természetesen tartja, hogy a korábban betöltött vezetői munkáját tovább folytathatja.

Az Egyesült Izzó üzemi bizottsága szűk körű csoportot hozott létre Aschner jogi helyzetének tisztázására, amelyben Aschner mellett dr. Ugron Gábor igazgatósági alelnök, dr. Bay Zoltán és Jankovich Dénes vezérigazgatók kaptak helyet. (Nem véletlen, hogy ebben a társaságban nincs jelen az üzemi bizottság képviselője. Az Aschner eltávolításáról szóló döntést ugyan az üb hozta, de ennek kommunikálását Bayra és Jankovich-ra, az egykori vezérigazgató bizalmi embereire bízták. Ennek köszönhetően Aschner Lipót az elérhető legjobb feltételekkel távozott a cégtől.) A korabeli jegyzőkönyv szerint: „Tekintettel arra, hogy az Üzemi Bizottság az össz dolgozók álláspontjára való hivatkozással kérte, hogy Aschner Lipót alelnök úr szerepe az ügyvezetés terén szabályszerű megoldással szűnjék meg, a tárgyaláson jelen lévők véleménye alapján elhatározottak, hogy Aschner Lipót alelnök úr vezérigazgatói minősége 1947. augusztus 1-jével a törvények és méltányosság legmesszebb menő figyelembe vétele mellett szűnjék meg. Ennek folytán Aschner Lipót alelnök úr tudomásul vette, hogy vezérigazgatói állását 1947. augusztus 1-jével a vállalat felmondja. Jelen lévők megállapodnak abban is, hogy Aschner Lipót alelnök úr vezérigazgatói szolgálataira felmondási idejének tartama alatt nem tartanak igényt, ellenben fokozottabb mértékben kívánják tanácsait kikérni minden olyan esetben, amikor azt a vállalat gazdasági érdeke megkívánja.”

Az üzemi bizottság – minden bizonnyal pártutasításra – folyamatos nyomásgyakorlással próbálta vagyonynyilatkozat tételére bírni Aschnert. A nyugállományba vonult vezér az Izzó által rákényszerített felmondást tudomásul vette, de feltételül szabta a vezetés írásos nyilatkozatát az alábbiakról: „Az igazgatóság egyhangúlag elhatározta, hogy Aschner Lipót

mindazon tartozás megfizetésének kötelezettsége alól feltétlenül és véglegesen felmenti, amelyek 1947. július 1. előtt keletkeztek akár belföldön, akár külföldön azáltal, hogy részben ő maga, részben családtagjai különböző pénzüsszegeket vettek fel a vállalatból, vagy annak érdekeltségeitől.”

Néhány héten belül immár azt firtatták, hogy „milyen más vállaltnál visel még igazgatósági vagy felügyelőbizottsági tagságot és igenlő esetben ezek

után egyenként mekkora összeg jutást fizet az illető vállalat”. Aschner közölte, hogy az „Egyesült Izzólámpa és Villamossági R.t. igazgatóságán kívül csupán a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank igazgatóságában foglalok helyet, de ezen minőségemben 1944 óta semmiféle juttatásban sem volt részem”. Majd némi szarkazmussal hozzátette: „Azt természetesen nem tudom megmondani, hogy a jövőben fogok-e további vállalatok igazgatóságába vagy felügyelőbizottságába meghívást kapni, és hogy azokat el fogom-e fogadni vagy sem.”

A további mendemondák elkerülése érdekében (elterjedt, hogy svájci bankszámláján húsz millió svájci frankkal rendelkezik), Aschner 1947 augusztusában magánkihallgatást kért Szakasits Árpád miniszterelnök-helyettől, és tisztázta, hogy a szárnyra kapott hírekkel ellentétben „neki sem Svájcban, sem másutt, Magyarországon kívül semmiféle vagyona nincsen. Ezt a miniszterelnök-helyettes úr tudomásul vette.”

Az üzemi bizottság Aschnerban továbbra is a nagytőkést látta, és feledve korábbi páratlan szociális tevékenységét (uszoda, étkező, sportpályák, csónakház, kultúrház stb. létesítése és működtetése a gyár dolgozói számára), a munkásokra hivatkozva továbbra is harcot hirdetett ellene. 1947. szeptember 20-án arról értesítik az Izzó vezérkarát, hogy „Az Üzemi Bizottság f. hó 19-én foglalkozott Aschner Lipót alelnök úr azon kérésével, hogy törvényes járandóságából számára 30.000 ft. folyósítsassék. Az Üzemi Bizottság úgy határozott, hogy nem járulhat hozzá a vállalat mai helyzetére való tekintettel havonta 10.000 ft-nál nagyobb összeg kifizetéséhez, történjék az bármilyen különböző jogos címenek.”

(Folytatjuk)

Ferencvárosi szív (részlet)*

Amikor mi az FTC-ben egy csapatba kerültünk, Németh Jamesz már túl volt pályája délen. Elmúlt harminc éves, és egy folt sötétedett a múltján: az utolsó német-magyaron elengedte Gunstot. A dolog úgy történt, hogy az eldurvult mérkőzésen sorra állították ki a játékosokat, s végül a kapusokon kívül, ha jól emlékszem, mindössze négyen maradtak vízben. Köztük Jamesz, aki a német háló előtt tanyázott, s a nyakán Gunst: a rangadó akkor még döntetlenre állt. Gunst – hátvéd léte – egyszerre megindult a magyar kapu felé. Németh nem ment utána, bizonyára úgy okoskodott, hogy ez a tohonya bekk csak nem fog gólt löni, és akkor ő tisztán áll, visszakapja a labdát – és győzünk. Ez az okoskodás következményeiben végzetesnek bizonyult. Gunst nem törődött azzal, hogy ő csak hátvéd, egész nyugodtan belőtte a gólt, s a németek ezzel megnyerték a mérkőzést. Németh pedig – annyi nagy csata hőse – kiesett a válogatottból. És nem sokkal utóbb az UTE csapatából is.

Mindkét helyről Kislégi szorította ki, az újpestiek nagyreményű fiatal centerre: egy hatalmas termetű, hatalmas erejű csatár, aki – noha korántsem volt olyan művésze a labdának, mint Jamesz – eredményességével már rég fölébresztette a szakemberek figyelmét. Eddig szélsőként játszott Németh mellett, most azonban a helyére került, centernek. [...] Németh ezután is sok évig veszélyes csatár volt, legjobb pillanataiban még mindig ellenállhatatlan. Másrészt Kislégi is – bár szerintem Németh-et sosem tudta feledtetni – derekasan helytállt számos nagy találkozón, míg egy napon aztán őt is lecserélték. De hát ilyen a világ: vízilabdázók jönnek, tündökölnek, küzdenek a labdáért, levegőért, majd alámerülnek, s egy buorék se marad ott a vízen.

Németh persze nem tudta ezt ilyen filozofikusan szemlélni. Halálosan megsértődött és – ő, akit másutt el se lehetett képzelni, csak az újpestieknél – odahagyta a lila-fehéreket, szívében egy törrel. Nem is játékosnak jött át

az FTC-be, hanem edzőnek: mert ő többé nem száll vízbe, labdát nem vesz a kezére. (Mi természetesen bizakodtunk erősen, hogy ha majd megindul az évad, úgyse bírja ki a szárazon.) Németh-et csakhamar közelebből is megismertem, és pedig igen eszes, éles logikájú embernek. Külsejében, öltözetében is különbözött azoktól a pulóveres, léha alakoktól, akik a sportolók hírnevét rontják: Németh mindig szolid és választékos volt, nyakkendőt, puha kalapot viselt, és az újpesti kórház gondnokaként példás alapossággal látta el munkáját. Az egykori tanoncfiú nagy fáradtsággal a középiskolát is elvégezte, s ámbár a világhír korán szárnyaira vette, minden tekintetben józan és derék embernek bizonyult; – aki az utcán elment e bajuszos, kopaszodó családapa mellett, bizony nem gondolta volna, hogy a földgolyó egyik legkiválóbb és legismertebb sportolóját látja.

Csak hát a szenvedélyein nem bírt uralkodni. Ha egyszer elfogta a düh, elvesztett minden mértéket: némely rosszul sikerült mérkőzés után félórákon át ordítozott a kabinok közt, gyalázta a csalárd bírakat, a sportélet vezetőit, megrészegedett saját hangjától, s ilyenkor a legképtelenebb gyanúsításokig ragadtatta magát. Később, amikor jobban összebarátkoztunk, higgadtan beszélt a Gunst-ügyről is, egy percig se mentegetve magát: hiba volt, tévedés volt, szívéből sajnálja. De már abban, hogy a válogatottból kihagyták, mindenféle bonyolult összeesküvést látott, ellenségei manőverét, házát, rágalomhadjáratot, és hogy ő tudja, kik szomjaznak a vérére, meg is mondhatná, ha akarná. És vissza is vonul, ha ez a boldogsága egyeseknek (hogy kiknek, sosem derült ki), hadd lássa a világ, mire jut a magyar vízilabdázás Németh János nélkül. De őt aztán ne vádolja senki, és így tovább...

Az átigazolási időszak késő ősszel volt; a tél és tavasz előkészületekben telt a nyári évadra. Jamesz rögtön át is vette a csapatot, és nagyon erős edzést kezdett: hosszú úszásokkal, gyors, sűrű sprintekkel, végtelen passz- és lövésgyakorlatokkal, egykapuzással. A fiúk tré-

ning után is együtt maradtak: többnyire a Sabariában vagy a budai Gül babában ültünk le egy-egy pohár világos sör mellé, hogy megbeszéljük a tapasztalatokat, terveket, no meg a csapat minden ízében összegalulódjék, s kialakuljon az a baráti szellem, amely nélkül semmilyen együttesnek nem lehet tartós sikere. Szóval éreztük mind: új szelek fújdognak a Fradiban, s egy kemény, céltudatos akarat irányítja a dolgokat.

Az összeállításról egyelőre nem volt szó. De csakhamar észre kellettennem, hogy Németh-nek velem különleges tervei vannak. Feltűnő gyakran küldött a kapura lövöldöző csatárok közé; ejteni, dopplerozni tanított – mi szüksége erre egy hátvédnek? Nyilván abból indult ki, hogy a rablóból lesz a legjobb pandúr, állóbekkből is lehet csatárt nevelni: azokat úgylis egy bordában szőtték, ismerik egymás minden moccanását. Mert hiszen középcsatár kellett a csapatba, s hogy némely húzásom jobban sikerült, edzőnk már nem is titkolta: engem szemelt ki. Gondolhatják, felkavart ez a kombináció. Melyik hátvéd nem álmodik arról, hogy egyszer gólt is lőhet? – s íme, én a legelsőtől tanulhatom a csatár-mesterséget. Németh nem is sajnálta tőlem az idejét, félre-félrevitt a fedett uszoda medencéjének egyik sarkába, magyarázgatta a lövések, csavarások titkos fortélyait, meg a víz alatti lökéseket, rúgásokat, melyekkel a hátvédek öleléséből kell szabadulni. Hazafelé menet is, ki a téli Margitszigetről, nem egyszer belém karolt, emlékeiből mesélt, nevezetesebb gólokról, utazásairól, távoli országokról, elfeledett régi vízilabdázókról, Padouról, a jeles franciáról, ki még negyvenöt éves korában is válogatott volt, meg a magyar sport úttörőiről, az FTC hajdani titánjairól: Wenkről, Fazekasról. Mert nagy volt régen a Fradi, nagy a vízben is, s ránk vár, hogy a zöld-fehér zászlót újra a magasba emeljük. A sziget hava ropogott talpunk alatt, a vizes úszónadrág kővé fagyott kezünkben, de mi nem fáztunk, vittük bőrünkben a forró zuhany gőzét, szívünkben a ferencvárosiak elmúlt s jövődicsőségének tüzét.

Én csak attól féltem: nem állom meg a helyem, és akkor megharagszik rám, kihagy a csapatból. Mikor aztán lassan kitavaszodott, s mi is áttértünk a kétkapus edzésekre (szabályos kis mérkőzéseket vívtunk, bevonva a tartaléko-

kat, ifjúságiakat) – Németh egyszerre izgatott, türelmetlen lett. A partról többször rám kiáltott, legorombított a csapat előtt; már nem is magyarázott, csak veszekedett. S egy alkalommal, midőn hátvédektől nyomorgattatva mellélőttem, Jamesz a fejéhez kapott, úgy ordította:

– Mit csinálsz! Mit csinálsz?

– Háttal álltam – mentegetőztem –, nem láttam a kaput.

– Sose lesz belőled csatár! A kaput érezni kell!

Ebben sajnos mélységesen igaza volt, magam előtt se tagadhattam. Németh rögtön le is dobta a melegítőt, beugrott a vízbe – a hátralevő negyedórában hat gólt lőtt. Engem elcsüggesztett ez a fordulat, de az edzés után Jamesz odajött hozzám az előcsarnokban. Nagyon kedves volt, újra belém karolt, s úgy mondta el: megváltoztatta elhatározását, ebben az évben még egyszer játszani szeretne, utoljára (Később még tíz esztendeig vett részt a bajnokságokon.) Rám azonban föltétlen számít a csapatban, eredeti posztomon, mint állóbekkre, és nagyon bízik bennem. □

*Karinthy Ferenc: Irodalmi történetek című könyvéből (Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1956).

Németh János (Jamesz) (Fotó: UTE archívum)

DR. KRISKA GYÖRGY

Fordulat lápügyben

A dunakeszi láppal foglalkozó legutóbbi cikkünk megjelenése óta döntő fordulat történt a botrányos természetvédelmi ügyben. A Természetvédelmi Főfelügyelőség részben a Legfőbb Ügyészség kérésére, részben pedig saját hatáskörében eljárva visszavonta az összes olyan korábbi határozatát, amely „zöld” utat adott a területet beépíteni szándékozókna. A láp fennmaradásáért folytatott harcnak azonban még nincs vége, mert a tőzegláp beépítéséért továbbra is küzd Dunakeszi Önkormányzata és az Auchan, amelyek bírósághoz fordultak a főfelügyelőségi döntések miatt. Február 19-én az Auchan sajtótájékoztatóján elhangzott, hogy az áruházlánc elfogadja a természetvédelmi hatóság döntését, és lemond a tőzegláp beépítéséről, ha az védendő értéknek bizonyul.

Dunakeszi Önkormányzata szintén kulcsszerepet játszik a legújabb eseményekben. A tőzeglápot veszélyeztető önkormányzati döntések mellett a város településszerkezeti tervének folyamatban levő módosítása is jelentős természeti értékek pusztulását okozhatja.

Fülöp Sándor, a jövő nemzedékek országgyűlési biztosa levélben fordult Dunakeszi polgármesteréhez, kifejezve aggodalmát a település-szerkezeti terv módosításának bizonyos pontjai miatt, amelyek beépülve a helyi építési szabályozásba törvénysértő helyzetet idézhetnek elő. Az ombudsmani hivatal által megfogalmazott aggályok nem ismeretlenek a képviselők előtt. Lényegében ugyanezeket az észrevételeket fogalmazták meg civil szervezetek korábban. Az április 29-i testületi ülés előtt demonstrációt is tartottak, és közös üzenetüket megpróbálták a képviselőknek felolvasni. A város két díszpolgárát azonban, akik szót kérhettek volna a civilek számára, a város újonnan megválasztott országgyűlési képviselője lebeszélte erről a segítségről. A testület többsége ezután nem támogatta azt a képviselői indítványt sem, hogy a civilek észrevételeit is

vegyék bele a módosítási javaslatokba, és a következő ülésen tárgyalják meg. A többség ragaszkodott ahhoz, hogy csupán a törvényben előírt minimális (és formális) egyeztetést folytassák le a civil szervezetekkel és a lakossággal a településszerkezeti terv módosításának abban a stádiumában, amikor a testület már állást foglalt annak tárgyáról és a koncepció véglegessé vált.

Az Auchan ingatlenberuházó cége, a tőzegláp korábbi tulajdonosa és Dunakeszi Önkormányzata három pert is indított az elmúlt hetekben a Természetvédelmi Főfelügyelőség ellen annak érdekében, hogy megsemmisíttessék azokat a határozatokat, amelyek a beruházás útjában állnak. A civilekkel pedig semmiféle egyeztetést nem kezdeményezett Dunakeszi önkormányzata. Az új fejlemények nyomán a civilek elküldték immár második levelüket is Orbán Viktor miniszterelnöknek, bízva az érdemi válasz megérkezésében.

Június 3-án került megrendezésre az Országgyűlési Biztosok Hivatalában a „Veszélyeztetett vizes élőhelyeink: a lápok” című konferencia, amelyen neves tudósok mutatták be a tőzeglápok kialakulását, fejlődését, általában a biológiai sokféleség jelentőségét, a beruházások ökológiai vonatkozásait, feltárták a jogi összefüggéseket és a társadalom szerepét környezetünk alakulásában. A konferencián nem vettek részt a dunakeszi láp elpusztítására szövetkezett felek, ennek ellenére is felfokozott volt a hangulat. Egy esetben például az akadémikus előadóval konfrontálódó főhivatalnoktól a konferencia moderátorának kellett megvonnia a szót, hogy a konferencia normális keretek között folytatódhasson tovább. Ez a közjáték is bizonyítja, hogy a magyarországi lápok helyzete olyan konfliktusokkal terhelt problémáját jelenti a magyar természetvédelemnek, amelynek megoldásához a természettudósok, a jogi szakemberek és a civil természetvédők hatékony együttműködésére van szükség. □

Kriszt Lajos

Mikor Újpest még önálló település, rendezett tanácsú, majd megyei város volt, adminisztrációs rendszere, tisztviselői hierarchiája alapvetően más jellegűt öltött, mint a jelenlegi önkormányzati apparátus felépítése. Az akkori városi tisztségek sorából kiemelkedett a főszámvevői tisztség, melynek viselője közel két évtizeden keresztül Kriszt Lajos volt.

Családja a legrégebbi újpesti polgárcsaládok egyike. A Kriszt családnak 1914-ben háza volt az István út 12/a alatt.

Az 1889. január 30-án született Lajos nevű fiú alapfokú iskoláit szülővárosában végezte, majd a Budapesti Tudományegyetemen matematika szakra járt. Mindössze húsz esztendő volt, mikor Újpest szolgálatába állt. Az újonnan alakult városnak jól képzett, kötelességtudó, felkészült tisztviselőkre volt szüksége. Kriszt Lajos és Újpest egy életre kötöttek szövetséget egymással. Az első komoly megbízatást 1912. március 23-án kapta a képviselőtestülettől, mikoris a tisztújításkor fogalmazó gyakornoknak nevezték ki. 1922-től – immáron fogalmazóként – a polgármester titkáráként tevékenykedett. Semsey

Kriszt Lajos arcképe hivatali idejéből

Aladárnak, a két világháború közötti időszak meghatározó városvezetőjének jobbkeze, bizalmasa, egyik legfőbb tanácsadója lett.

Hivatali teendői mellett a kezdetektől fogva vállalt civil megbízatásokat. 1923-ban az első világháború hősi halottainak emlékére felállítandó emlékmű tízes bizottságának tagja, majd rövidesen a karitatív tevékenységet is folytató Stefánia Szövetség ellenőre lett. Matematikai gondolkodásmódjának hasznát vette a gazdasági jellegű hivatali teendők ellátásában. Közgazdasági ismereteinek köszönhetően 1924-től a forgalmi adóhivatal helyettes vezetőjeként tevékenykedett. Az egyik helyi lap, az Újpesti Élet 1924. szeptember 18-i számában ezt írta a képviselőtestület üléséről: „Ásító padosorok. A tanács tagjai kényelmes elheveredésben nyújtózkodnak székeikben. Csak a polgármester arca borús, fáradtnak látszik – nyaralás után. A főjegyző hivatalos papírai fölött a rideg méltóság látszatát kelti a dobogón. Csak egy ember ül roppant munkálkodással a zöld asztalnál: Kriszt, a város adminisztrációjának paragrafus centruma.”

Hivatali teendőit olyan precizitással és felelősségtudattal látta el, hogy 1926. november 24-én főszámvevővé választották. A megbízatás nagyon nagy felelősséget jelentett, hiszen a főszámvevő a polgármester utáni második vezetőnek számított. A tiszteletdíja is ennek megfelelően alakult: a 1923. évi IV. törvénycikk, amely a városok fejlesztéséről szóló 1912: LVIII. tc. egyes rendelkezéseinek módosításáról szolt, tartalmazta a rendezett tanácsú városok tisztviselőinek illetménytáblázatát is. Eszerint a polgármestert követő fizetési osztályba tartozott a polgármester-helyettes, a főügyész, a műszaki főtanácsos és a főszámvevő is.

Újpest város ezekben az években töretlenül fejlődött. Felépültek az úgynevezett városi házak, átadták a postapalota épületét, megindult az első buszjárat. Kriszt Lajos sokat munkálkodott azon, hogy ezen beruházások

gazdasági alapjai megteremtődjenek. 1926-ban döntött úgy a képviselőtestület, hogy felújíttatja, kibővíti, újrateremti a Baross utcai Járványkórházat. Az anyagi fedezetet részben a Speyer-féle amerikai kölcsön jelentette. Végül 1932-ben adták át az újonnan emelt öt épületet. Ezekből az évekből fennmaradt egy fényképfelvétel, amelyik Újpest város legszűkebb vezetőségi körét ábrázolja. A tíz férfiú egyike Semsey Aladár, de két későbbi polgármester is fellelhető a fotón. (Hess Pál az ülő sorban balról a második, Szalay Sándor a hátsó sorban középen áll. Kriszt Lajos jellegzetes csokornyakkendőjében egyenesen az objektívbe néz). Mivel 1929-ben a XXX. törvénycikk a városi tanácsokat megszüntette, ezért ezen a képen Újpest „utolsó tanácsa” látható. A törvény értelmében az addig használt rendezett tanácsú város elnevezés megszűnt, és megyei várossá változott.

A 30-as évek Kriszt Lajos életének legeredményesebb szakaszát jelentették. Közmegelegedésre látta el hivatali teendőit, miközben magánélete is boldog szakaszába lépett. Megnősült, otthont teremtett családjá számára. 1932-ben megszületett László nevű fia. Alapvetően zárkózott, családjának és munkájának élő emberként ismerték, aki ugyanakkor szoros barátságokat is ápolt. Szellemi partnerei közül kiemelkedett Kelemen Gyula, a szociáldemokrata párt újpesti elnöke. Családját a filantrop gondolkodásmód is áthatotta: felesége egyik közvetlen rokona katolikus pap volt, s a háború alatt Wallenberg munkatársaként vet részt az üldözöttek mentésében.

A második világháború előszele Újpestet is elérte. Endre László alispán, a szélsőjobb oldali politika egyik legmarkánsabb magyarországi képviselője eltávolíttatta hivatalából Semsey Aladár polgármestert. A bevezetésre kerülő zsidótörvények súlyosan diszkriminálták Újpest lakosságának jelentős részét is. Mikor Hess Pál polgármester az alispán utasítására rendeleti úton korlátozta a zsidó családok tejhez jutását, Kriszt Lajos felemelte ez ellen a szavát. Felvetette, hogy az újpesti adóbevételek 80 százalékát öt zsidó család adja. Embertelen dolog beszédni az adót, ugyanakkor megvonni a gyerekektől a tejet. Talán ennek a bátor kiállásnak következményeként történt, hogy Endre László néhány

óra leforgása alatt Kecskemétre helyeztette Kriszt Lajost. Újpest hűséges fia nehezen élte meg, hogy távolra került szeretett városától. Személyes kapcsolatainak köszönhetően a Keresztes Fischer Ferenc által vezetett belügyminisztériumban, az ottani városi osztályon kapott hivatalt. A miniszter a náci orientáció gyengítésének, az angolszász kapcsolatok életben tartásának volt a híve. Maga Kriszt Lajos ugyanezt az álláspontot képviselte.

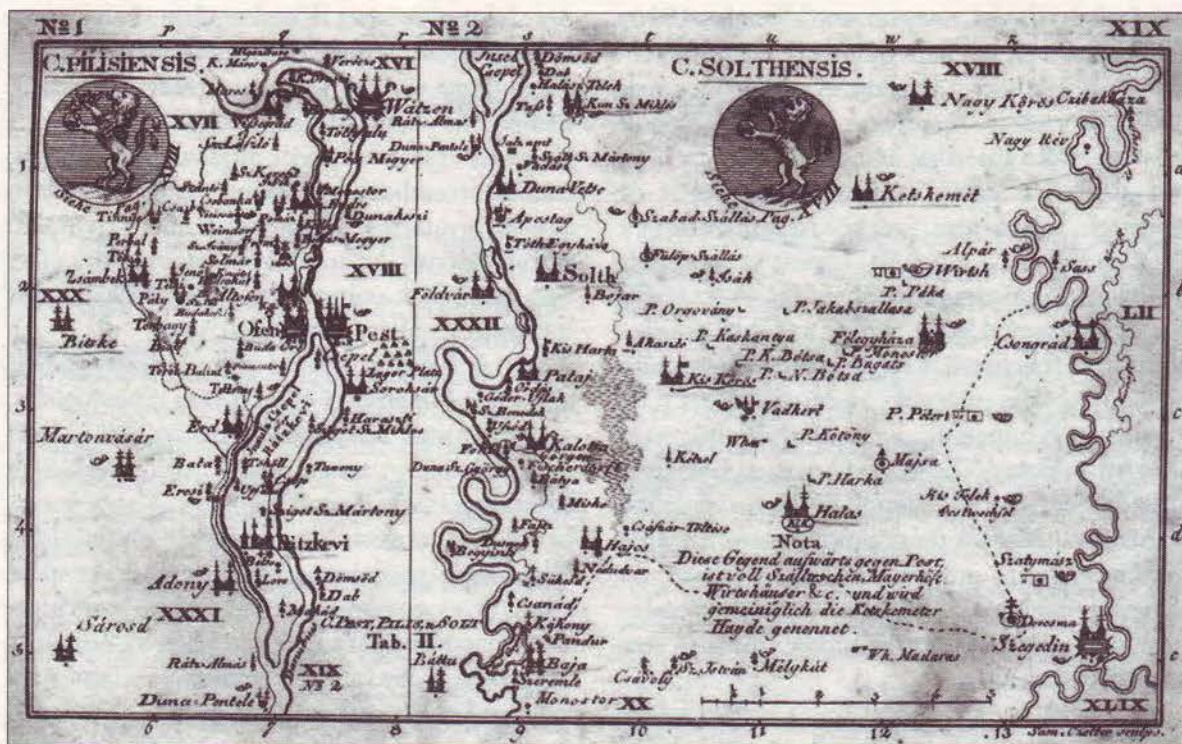
A háborút követő politikai átrendeződés során Kelemen Gyula, a régi újpesti barát, az ipari minisztérium államtitkára lett. Mivel megbízható munkatársakra volt szüksége, hivatalt ajánlott Kriszt Lajosnak. Mikor azonban a kommunista párt fellépett a jobboldali elhajlónak mondott szociáldemokrata párt ellen, és tisztogatásba kezdett a minisztériumban, letartóztatva a minisztert és az államtitkárt, őt is B listázták. Demokrácia-ellenes tevékenységre hivatkozva megvonták hivatalát, nyugdíját nem kapott.

Kriszt Lajos ezt követően teljes visszavonultságban élt újpesti otthonában. Családjá felesége és fia szerény jövedelméből élt. A mellőzöttség és a tétlenség felőrölte egészségét. Fertőző kór támadta meg tüdejét, ez vezetett 1953 szeptemberében bekövetkezett halálához. Szomorú tény, hogy abban a Baross utcai kórházban halt meg, amelynek a megteremtésén annyit fáradozott. Sírja a megyeri úti temetőben található.

Nevét 1996 óta az a díj őrzi, amit fia, Kapolyi László alapított a kiváló munkát végző újpesti városházi tisztviselők elismerésére. A kitüntetést 15 éve mindig január 30-án, Kriszt Lajos születésnapján adja át a kuratórium elnöke, Újpest jegyzője.

Újpest „utolsó tanácsa”, a hátsó sorban jobbról az első: Kriszt Lajos

Solt vármegye korabeli térképen. A Latin kifejezések mellett jól olvasható Kecskemét város neve.

Kecskemét, a törvényhatósági joggal felruházott, azaz a vármegyékkel egyenrangú város volt. Endre László alispán azért helyeztethette ide a főszámvévőt, mert a két város ugyanazon közigazgatási egységben, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében helyezkedett el.

A vármegye a történelmi Magyarország szívében, a Duna és a Tisza közötti síkság északi részén terült el egykoron. 12 ezer négyzetkilométeres kiterjedésével a vármegyék legnagyobbika volt. Négy területi egységből egysült. A székesfővároson és a már említett Kecskeméten kívül mintegy kilenc város volt része a megyének. Köztük a legnépesebb Újpest volt, megelőzve Kiskunfélegyházát és Ceglédet is. A megye 17 járásra, azaz kisebb közigazgatási egységre tagolódott. Ezek egyike az újpesti járás volt. A megyének 1920-ban – nem számítva a főváros lakosságát – 1,2 milliós népessége volt. Ennek döntő többsége, 87%-a magyar ajkú volt.

A vármegyének kiemelt gazdasági és történelmi szerep jutott. Gazdag földjeivel ellátta a ország szívének lakosságát. Gabona-termő mezőit a Himnusz is felemlíti. Hábo-

rús években ugyanakkor a hadak útja volt, a török erre vonultatta fel hadait, itt csaptak össze a Habsburg hű-erők az erdélyi hadakkal, majd a kurucokkal.

Jelentőségét mi sem bizonyítja ékesebben, mint az a tény, hogy Pest vármegye főispánjai az újkorban – egészen 1848-ig – Habsburg főhercegek voltak. A forradalom és szabadságharc évében a megye főispáni helytartója Károlyi István gróf lett, aki „Tekintetes Nemes Pest, Pilis, és Solth törvényesen egyesült Vármegyékben helyezettett Főthi Uradalomnak tulajdonosa” is volt.

Az Újpest alapítólevelének preambulumából vett idézetben még nem szerepel a Kiskunság, mivel az csak 1876-ban csatlakozott a vármegyéhez. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye megszűnésére az 1950-es megyerendezés során került sor, amikor területét két részre választották, északi részéből megalakítva a mai Pest megyét, déli részéből pedig Bács-Bodrog vármegye Magyarországon maradt részével egyesítve létrehozva Bács-Kiskun megyét.

Kriszt Lajos életében Kecskemét csupán epizód volt. Az ott eltöltött idő alatt alighanem mindvégig Újpestre húzta a szíve. □

A Brunovszky Nagyvendéglő „örököse”

Sipos Miklósné Brunovszky Katalin, Brunovszky József lánya gyermekkorától természetesen vette, hogy a család által létrehozott étterem életük középpontja. Tudatosan készült, tanulta a szakmát öccsével együtt, hogy a lehető legjobb tudással vehesse át egyszer az apai örökséget, akkor is, ha az államosítás egy időre megakadályozta azt. Ma is ennek érdekében ápolja a családi hagyományokat, gyűjti és gondozza a megmaradt dokumentumokat.

– *Hogyan került ide a család?*

– Apukám mindig azt mondta, lengyel származásúak vagyunk. Nagypapám születési anyakönyvi kivonata a mai csehországi Cheb-ből származik. Apukám mindig dolgozott, nem ért rá kutatni az ősök után. Én sem jutottam még hozzá, hogy utána menjek a dolgoknak. Dédnagypapám költözött Budapestre, akkor még a fia szobrásznak készült. Dédapámnak a Keleti pályaudvar környékén több vendéglője volt, az üzletek megfelelő irányítása miatt nagyapámnak is meg kellett tanulnia a szakmát. Wampetics Ferenc városligeti vendéglőjében sajátította el a mesterséget. Később építész barátja hívására került ki Palotára, az Istvántelki Főműhely közelébe. 1900 körül vette meg a Park utca 1.-ben (ma: Szilágyi utca 14-16.) lévő telket, melyre építtette a nagyvendéglőt. Tervezője Ásványi Balassa Ernő építész nagyapám barátja, majd később sógora volt. Ő tervezte a rákospalotai Magyarok Nagyasszonya templomot. A Fő utca 2.-ben, a sorompónál szép kertes házban laktak. Édesapám mesélte, hogy carrarai márvány asztaluk volt, a kertben kis kápolna állt.

– *Milyen volt a Brunovszky-kert?*

– Sárga-piros székei Bécsből érkeztek, a belső teret a belvárosi Kárpátia étterem mintájára készült tölgyfa bokszokkal alakították ki. 1916-ban meghalt nagyapám, nagyanyám az árván maradt gyerekek mellett kitanulta a szakmát, s folytatta az üzlet vezetését. A családi emlékezet szerint már a kezdetektől ki-

alakult egy állandó vendégkör. A nyitást az első vonat indulásához igazították. Az épület előtt és mögött kialakított kerthelyiséggel együtt 2500 vendég befogadására is alkalmas volt a terület. A kerthelyiség asztalait a fák mellett hatalmas, bécsi napernyők tették kellemessé. Nagymamám családja bécsi, innen jött a kapcsolat. A városi előljárók mellett, közéleti személyiségek, irodalmárok, sportolók fordultak meg itt. Halassy Olivér, a kétszeres olimpiai bajnok úszó és vízilabdázó is gyakran vendégünk volt. Természetesen apukám is vendéglátó szakmát tanult. A mester-vizsga letétele után ő vette át az üzlet vezetését. Már kis korától készült rá, egy karácsonyra például lovas kocsit kért hordóval. Bécsből meg is hozatta neki nagyapám. Bár megmaradt volna ez az ajándék!

– *Hány gyermek volt a Brunovszky családban?*

– Négy gyermek született idősebb Brunovszky József családjában. Rozália keresztmamám bornagykereskedést vezetett, férje előbb a palotai városházán főszámvevőként dolgozott. Később elbocsátották, s apukám tanácsára kitanulta a pincérséget. Előbb a Megyeri Csárdába, majd Budára került üzletvezetőnek. Apukám másik lánytestvére, Hermína, férje ügyvéd volt a városházán. 1945 után, a B listázások során elbocsátották állásából. Pincér lett ő is. Az Utasellátóhoz került, vona-

A nagyvendéglő belső terme 1930 körül

tokon dolgozott, elég jól keresett. A legfiatalabb testvér Párizsban élt, repülőgép-alkatrészeket, csőbútorokat gyártott.

– *Édesanyja családja is vendéglátással foglalkozott?*

– Nem, anyai nagyapám a rákospalotai városházán végrehajtóként dolgozott. Szüleim 1938-ban házasodtak össze, akkortól közösen vezették az üzletet, édesapám ekkor kapta meg az iparengedélyét.

– *Jött a háború, majd újra indult az élet.*

– Édesapám harminc kilogramm arany árának megfelelő összegért vásárolta az üzlet elektromos hűtőpultját. Akkoriban igazi különlegességnek számított. A háború után a söntésházban esett bombakárt helyreállította, kivásárolta testvéreit, és Royal kávéházként beindulhatott az üzlet. Rákosi Mátyás is többször rendezett reprezentatív vacsorákat a köznyelven Brunóra rövidült nevű étteremben. Nem sokkal később azonban jött az államosítás, s elvették a vendéglőt. Egy nap megjelent néhány bőrkabátos ember, és kérték, hogy szüleim tegyék ki az üzlet kulcsait az asztalra. Keresztanyám borkereskedését is elvették, nagyanyámnak még egy kistányért sem engedtek elvinni emlékébe. Az oldalszárnyban kialakított szolgálati lakást meghagyták ugyan nekünk, de csak egy pár soros cetlit adtak, hogy átvették az egészet. Az államosítás egész családjunkat mélyen megrázta, nagyanyám belebetegedett, édesapám beleőszült a kegyetlen intézkedésbe.

– *A családi emlékezet mellett iratok is dokumentálják a múltat? Sikerült megőrizni az elmúlt több mint száz év emlékeit?*

– Felmenőim mesterlevelei, sok számla,

étlapok, adóívek mellett több rendszerezett fényképalbum képezi a családi archívumot. Édesapámnak volt egy pléhládája, a vendéglő elvesztése után, mikor volt egy kis ideje, sokszor hajnalig nézegette a régi iratokat. Párizsban élő öccsével ritkán találkozott, csak levélben érintkeztek. 1962-ben infarktusban halt meg. Édesapám még a temetésére sem tudott kimenni, mert nem kapott útlevelet.

– *Édesapja bortermeléssel is foglalkozott. A gyermekkori bordókérés sem volt véletlen.*

– Nagyon szerette a borral való foglalkozást. Kis koromban sokszor vitt magával, mikor bort szállított vagy kasszírozott a kocsmákban, vendéglőkben. Nagyon sokat dolgozott anyukámmal együtt. Munkájuk eredményéből nem élveztek semmit, soha sehová nem mentek pihenni. 25 éves házassági évfordulójukon mentek egy hétre Hévízre, de akkor sem bírták ki nélkülünk, és hazajöttek korábban.

– *Mi történt az államosítás után? Hol helyezkedett el édesapja?*

– Hívták a vendéglátásba, de nem akart alkalmazottként, mások esetleges hibáiért felelni. Kitanulta a festő szakmát, és a járműjavítóba ment dolgozni. Közel volt a munkahelye, néha biciklivel én is arra jártam. Egy alkalommal éppen azt láttam, hogy asztali Lenin szobrokat festettek. 1956-ban meghalt nagymamám, utána örököltünk egy kis pénzt, s abból vettük a szőlőt Soltvadkerten. Attól kezdve gazdálkodtunk, apukám visszatért a bortermeléshez. Később Badacsonyan is örököltünk egy kis területet. Szinte minden időnket ott töltöttük, rengeteg munka volt. Ha permetezni kellett, vagy nagy szárazság kö-

Kávéház főbejárata 1945 után

Katalin édesapjával a badacsonyi borpincében 1957-ben

szöntött ránk, nagy ballonokkal Trabanton hordtuk fel a szükséges mennyiségű vizet a faluból. Metszés, kapálás, kötözés, szüret és a bor kezelése egész éves munkát jelentett. Apukám épített egy kis házikót, hogy ha ott vagyunk, legyen hol aludni. Munka vagy iskola mellett egész családjunk ezzel foglalkozott. Ketten voltunk öcsémekkel testvérek. Őt a származása miatt nem vették fel a középiskolába, végül egy rokon segítségével Szekszárdon a Garay Gimnáziumban érettségizett. Elvégezte a vendéglátóipari iskolát, aztán fizetőpincérként dolgozott.

– *Katika hol végezte iskoláit? Követte a családi tradíciót?*

– Rákospalotán az Erzsébet (ma: Sződliget) utcai iskolába jártam. Engem sem vettek fel középiskolába. Apukám akkor egy borozóban volt alkalmazott, engem is odavitt. Ott kezdtem a szakmát. Fadgyas Gábor, az Arany Horgony vendéglő tulajdonosa családjunk barátja volt. Gábor bácsi hat unokaöccse közül négy külföldön élt, kettő maradt itthon az édesanyjukkal. Egy alkalommal Gábor bácsival eljött egyikük, Sipos Miklós. Beszélgettünk... Végül ő lett a férjem. 1962-ben esküdtünk meg. Semmink nem volt, férjem először egy nyugágyon aludt a verandán. A szobabútor anyukáméktól kaptuk ajándékba. Szép lassan gyarapodtunk sok spórolással. Miklós jövedelméből igyekeztünk minél többet félretenni. Az én fizetésemre nem lehetett számítani, hiszen napi 20 forintoként fizették ki. Nagymamám második férjének gyermekei is vendéglátóztak, négyen kimentek Amerikába. Az egyik Gál rokon minden évben május elején hazajött, s itt volt októberig. Mindig tele hajóbőröndökkel érkezett. Időközben megszületett a fiam is, de nekünk soha nem kellett ruhát vennünk. Sokat segített, mindent hozott az utolsó hajcsatig.

– *Milyen jóvátételt hozott a rendszerváltás?*

– Nem sokat. Az Észak-pesti Vendéglátóipari Vállalat Platán Vendéglátó és Panzió néven részvénytársasággá alakult, a vendéglőt nem adta vissza, kárpótlásként az öcsémekkel ketten 700 ezer forintot kaptunk. A legjobban az fáj, hogy az épület pusztulását is végig kell néznünk. A cég különböző célokra adja bérbe, volt már itt használsruha üzlet, bútorok, elekt-

romos berendezések árusítása és legutóbb a nagy vihart kavart filmforgatás is. Ebben az ügyben még a rendőrség is nyomoz. Dicstelen folytatása dédapám, nagyapám, apám tevékenységének.

– *Hogyan telnek most napjaik kedves férjével?*

– Ő villamosmérnök, még ma is bejár alkalmanként a Siemenshez dolgozni, bár lassan 80 éves lesz. Pár éve még rendszeresen írt a Mérnök Újságba. Nagyon szereti a szakmáját, már könyvet nem ír, de a Siemensszel tartja a kapcsolatot. Nekem is megvan a napi teendőm. Nagy a család, mindig akad valaki a családból, akinek gondjai vannak, akinek segíteni kell. Most éppen egyik nagynénink betegeskedik, kórházban van, 97 éves, őt látogatom. Közvetlen rokonaim sajnos korán elmentek: édesanyám 59, édesapám 69, öcsém 39 évesen halt meg. A szélesebb család azonban összetart. Férjem testvérei hazajönnek néha Amerikából, gyerekeikkel, unokáikkal. Ilyenkor összejön a nagycsalád nálunk, fiam, menyem és két unokám. Fiam magánvállalkozó: elektronikai cikkekkel foglalkozik, menyem is vele dolgozik. Fiú unokám már nagy, jövőre fog érettségizni az Újpesti Műszaki Szakközépiskolában, a kislány 7 éves. Rá sokszor vigyázok a hétköznapiakon, bearanyozza napjainkat. Még mindig reménykedem, hogy egyszer visszakaphatjuk a vendéglőt. Sok helyre írtam már, sajnos kedvező választ nem kaptam. A legjobb még az volt, hogy segítenének, de nem áll módjukban. Nem adom fel, talán az unokáim élvezhetik majd a dédszülei örökséget. □

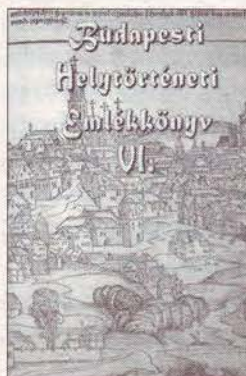

Brunovszky Katalin és Sipos Miklós esküvője 1962-ben

Könyvek Újpestről

A több mint 700 oldalas könyv az Újpesti Torna Egylet megalapításának 125. évfordulójára készült. A kiadvány a labdarúgó szakosztály történetére koncentrál. Kocsis Tibor, a könyv szerzője a teljes körű feldolgozásra törekedett, így e kötet az Újpest (Újpesti TE, Újpesti Dózsa, Újpest FC) valamennyi labdarúgó mérkőzésének legfontosabb adatait tartalmazza. Nem csupán a klub első osztályú találkozásai, hanem a nemzetközi és a Magyar Kupa meccsek is bekerültek a könyvbe. A sportszerűség jegyében az 1926-os évtől kezdve az ellenfelek összeállításait is megismerheti az olvasó. A mérkőzések mellett számos beszámoló, korabeli értékelés mutatja be a csapat akkori háttérét. Az UTE archívumának segítségével a könyv különleges képanyaggal jelent meg.

A Gábrriel Tibor szerkesztésében megjelent kötet a Budapesti Honismereti Társaság által szervezett, Budapesti História című előadás-sorozat 2008. évi gyűjteménye. A sorozat Hunyadi Mátyás trónra lépésének 550. évfordulója alkalmából első sorban a fővárosban fellelhető Mátyás kultusznak adott teret. Emellett olvashatunk a Nyugatról, a Múzeumkert és a Ráday könyvtár történetéről is. A kötet ugyanakkor bemutatja a főváros helytörténetével foglalkozó közgyűjteményeket és civil szervezeteket. Kerületenként ismerhetjük meg a helyi egyesületek, alapítványok tevékenységét, köztük Újpestről a Közművelődési Kör, a Helytörténeti Alapítvány és a Városvédő Egyesület munkáját. A kiadvány záró részében Budapest történeti kiadványainak válogatott bibliográfiája olvasható. Az emlékkönyv megvásárolható az Újpesti Helytörténeti Gyűjteményben.

Posztumusz Ybl Miklós-díj

A Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium az építésszakmai szervezetek összefogásával, április 6-án, Ybl Miklós születésnapján, posztumusz Ybl-díjban, az építészet rangos elismerésében részesített 17 kimagasló magyar építész. A díjazottak között szerepel Hajós Alfréd (1878-1955), aki számos jelentős sportlétesítmény, iskola és lakóépület mellett, az UTE Megyeri úti stadionjának tervezője is.

Kiállítás és tábla az UTE-ről

Az Újpesti Tornaegylet megalakulásának 125. évfordulója alkalmából május 13-án a Sportmúzeumban (Bp., XIV. Ifjúság utca 2.) kiállítás nyílt az egyesület történetéről. A tárlat szeptember 15-éig látható.

Június 16-án az egyesület alapításának színhelyén, az újpesti Szent István tér 19. sz. alatti, egykori piactéri iskola falán emléktáblát avattak a sportegyesület alapításának tiszteletére. A táblát Őze István klubigazgató avatta fel.

Szoboravatás

Június 4-én, a nemzeti összetartozás emléknapján, a Városháza mögötti Trombita téren újraavatták Kocsis András szobrászművész 1937-ben készült Fájdalmas anya című bronz szobrát, melynek talapzatán Vörösmarty Mihály sorai olvashatók.

Az ünnepségen dr. Derce Tamás és dr. Trippon Norbert alpolgármester tartott emlékszókat.

Gyász hír

Életének 61. évében, súlyos betegségben, hosszú szenvedés után május 1-jén elhunyt Iványi Jánosné sz. Konrád Gizella Újpestért-díjas okleveles építőmérnök, gyártmánytervező. Lapunk szerkesztőbizottságának tagjaként, az Újpesti Helytörténeti Alapítvány kurátoraként, az Újpesti Városvédő Egyesület vezetőségi tagjaként, és az Újpest lexikon szakszerkesztőjeként pótolhatatlan szakmai-helytörténeti tevékenységet folytatott. Kedves alakját nem felejtjük el.

Júniusi számunkban az 1. és a 4. oldalon látható fotókat és dokumentumokat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.